

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS KATEDRA**

RASOS ŠIMKŪNAITĖS

(Baudžiamosios teisės ir kriminologijos specializacijos neakivaizdinis skyrius)

**BAUSMĖS TIKSLŲ APIBRĖŽIMO BAUDŽIAMAJAME ĮSTATYME BEI JŲ
ĮGYVENDINIMO PROBLEMOS.
BAUDŽIAMASIS BEI BAUSMIŲ VYKDYMO ASPEKTAS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas
Doc. dr. Laurynas Pakštaitis

Vilnius, 2008

Turinys

IVADAS.....	3
1. BENDROJI BAUSMĖS SAMPRATA IR PAGRINDINIAI BRUOŽAI.....	6
1.1. Bausmės sąvokos įtvirtinimas Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose.....	6
1.2. Bausmės teorijos, jų kritika bei įtaka Lietuvos baudžiamajai politikai.....	8
1.3. Bausmės požymiai, esmė, turinys ir elementai.....	16
2. BAUSMĖS TIKSLAI IR JŲ TEORINĖS, PRAKTINĖS PROBLEMOS.....	20
2.1. Bausmės tikslų apibrėžimas Lietuvos bei užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose.....	20
2.2. Bendroji prevencija ir jos įgyvendinimo problemos.....	22
2.3. Asmens nubaudimas kaip vienas iš bausmės tikslų.....	26
2.4. Galimybės daryti nusikalstamas veikas atėmimo ar apribojimo tikslo realizavimas.....	28
2.5. Bausmės tikslo – paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų įgyvendinimo problemos.....	34
2.6. Teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmę.....	40
Išvados.....	51
Literatūros sąrašas.....	52
Santrauka.....	58
Summary.....	59

IVADAS

Mokslinėje literatūroje egzistuoja baudmės tikslų apibrėžimų įvairovė. Baudmės tikslų nustatymą nulemia nusikalstamumo būklė ir dinamika, baudžiamosios politikos kryptingumas, vyraujanti baudmės teorija. Baudmės tikslų įtvirtinimas baudžiamajame įstatyme turi principinę reikšmę, nes tai leidžia sudaryti baudmių sistemą, nustatyti atskiroms baudmių rūšims keliamus tikslus, sudaryti esmines baudmių vykdymo teisinės prielaidas bei įvertinti baudmių efektyvumą¹.

Baudmės paskirties klausimas yra sudėtingas, nes baudžiamųjų įstatymų nenuoseklumas ir netobulumas apibrėžiant baudmės tikslus dabartinius metu neleidžia pateikti vienareikšmį atsakymą. Baudmės paskirties atskleidimui labai svarbi baudmės sąvoka, kurią įmanoma pateikti tik per jos esmę ir turinį².

Keičiantis socialinėms, politinėms, teisinėms ir istorinėms aplinkybėms, kinta ir baudmės pobūdis, jos funkcijos, tačiau pagrindiniai kriminalinės baudmės požymiai paprastai išskiriami vienodi.

Tyrimo aktualumas. Baudmės sąvoka apibrėžiama naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse: baudmė yra valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam asmeniui (BK 41 straipsnis). Baudmės sąvokos įtvirtinimas leidžia išskirti kas turi teisę bausti bei už ką. Įvairių šalių baudžiamieji įstatymai skirtingai apibrėžia baudmės sąvoką, vieni linkę akcentuoti tik baudmės tikslus be išskirtinio dėmesio baudmės sąvokos įtvirtinimui. Baudmės tikslų nurodymas turi esminę reikšmę nustatant ko valstybė siekia nubausdama asmenį, o įvairias baudmių tikslų koncepcijas pateikia baudmių teorijos.

Baudmės tikslų nustatymas yra ne vien teisinė, bet ir politinė problema. Baudmės tikslai ir už nusikaltimo padarymą įstatymo numatytos poveikio priemonės rodo valstybės požiūrį į demokratiją, humanizmo principus³. Taigi baudmės tikslų klausimas yra vienas kertinių baudžiamojoje teisėje, kurį bandė išspręsti jau baudžiamosios teisės teorijos pradininkai: pvz., Č. Bekarija teigė, kad bausme siekiama nusikaltėlio pataisymo ir nusikaltimų prevencijos tikslų. Vis dėlto dar ir šiandien teismai priimdami nuosprendžius, kuriais asmenys pripažinti padarę nusikalstamą veiką ir izoliuojami nuo visuomenės, susiduria su problema ar toks asmens atskyrimas tikrai pozityviai veiks nuteistąjį ir užkirs kelią nusikalstamo elgesio pakartotinumui, ar tokiu būdu išties bus pasiekti

¹ Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 2003. P. 352.

² Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius, 2006. P. 141.

³ Piesliakas V. Kriminalinė baudmė ir jos tikslai // Mokslas ir gyvenimas. Vilnius, 1983. Nr. 8. P. 24.

baudžiamajame įstatyme apibrėžti bausmės tikslai. Taigi reikalinga platesnė ir gilesnė bausmės tikslų, jų įgyvendinimo ir vykdymo analizė.

Mokslinė problema. Baudžiamojoje teisėje bausmės pasireiškia tik kaip valstybės prievarta. Klausimai šiandien kyla ne dėl to, ar valstybė turi bausti pažeidėjus, bet dėl to, koku pagrindu, kokia apimtimi, koku būdu ir kokiais tikslais ji turėtų taikyti bausmes. Kad galima būtų mėginti atsakyti į šiuos klausimus, reikia apžvelgti koncepcijas, kurios kalba apie bausmių paskirtį. Nuo krypties, kuri pripažįstama valstybėje, priklauso ir jos vykdoma bausmių politika.

Darbo objektas - Bausmės tikslai, jų įgyvendinimo problemos. Bausmės vykdymas ir jo įtaka bausmės tikslų pasiekimui.

Darbo tikslas - Atskleisti ir išaiškinti bausmės tikslų bei jų įgyvendinimo problemas, atlikti bausmės tikslų ir jų vykdymo analizę.

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti ir išaiškinti bausmės tikslus
2. Išanalizuoti bausmių tikslų įgyvendinimo problemas.
3. Atskleisti bausmės vykdymą ir jo įtaką bausmės tikslų pasiekimui.

Tyrimo metodai:

- *Teoriniai:* mokslinės literatūros (teismų praktikos, jurisprudencijos ir kt.), artimos pasirinktai darbo temai, analizė, vertinimas, lyginimas ir apibendrinimas.
- *Empiriniai:* Dokumentų analizė. Norint tinkamai bei kryptingai atlikti tyrimą, būtina žinoti, kokia medžiaga yra sukaupta tiek oficialiuose, tiek moksliniuose šaltiniuose.

Pagrindinės darbe naudojamos sąvokos:

Bausmė – valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam asmeniui.

Bausmių vykdymo teisė – tai visuma valstybės nustatytų teisės normų, kurios įtvirtina pagrindinius bausmių vykdymo uždavinius ir principus, nustato valstybės institucijų, įstaigų ir

pareigūnų bei jos įgaliotų asmenų veiklos formas, metodus ir priemones, taip pat nuteistųjų teisinę padėtį, vykdant ir atliekant kriminalines bausmes.

Baudžiamoji teisė – tai visuma valstybės nustatytų teisės normų, kurios nustato, kokios veikos laikomos nusikalstamomis ir kokios bausmės skiriamos už jas, bausmių skyrimo, taip pat atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir bausmės tvarką.

Bausmių vykdymo ir baudžiamosios teisės ryšys – šios teisės reguliuoja visuomeninius santykius, kurie atsiranda vykdant bausmes ir atleidžiant nuo jų. Baudžiamoji teisė duoda bausmės sąvoką, nustato tikslus ir rūšis, atsakomybės ir nubaudimo bei atleidimo nuo bausmės pagrindus, t. y. formuluoja pagrindines teises kategorijas, palikdama bausmių vykdymo (atlikimo) srityje.

Teisė – valstybės nustatytų ar sankcionuotų ir jos saugomų visiems privalomų bendro pobūdžio taisyklių sistema.

Teisinė atsakomybė – viena iš socialinės atsakomybės rūšių, kuri įtvirtinta valstybės prievartos priemonių taikymą teisės pažeidėjui atitinkama proceso tvarka.

Teisės sistema – teisės vidinė sandara, teisės padalijimas į tarpusavyje susijusias ir kartu diferencijuotas dalis. Teisės sistema rodo, iš kokių dalių susideda teisė, kaip tos dalys yra tarpusavyje susijusios.

Magistro darbo raktiniai žodžiai – bausmė, bausmės tikslai, bausmės vykdymas, bausmės esmė, bausmės turinys, teisingumo principas.

Darbo struktūra ir apimtis. Darbą sudaro įvadas, 2 dalys, išvados, literatūros sąrašas bei santraukos lietuvių ir anglų kalbomis. Darbo apimtis – 59 puslapiai. Panaudoti 102 literatūros šaltiniai.

1. BENDROJI BAUSMĖS SAMPRATA IR PAGRINDINIAI JOS BRUOŽAI

1.1. Bausmės sąvokos įtvirtinimas Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose

Naujausių laikų humanistinės teorijos paprastai remiasi tuo, kad žmogus nuo pat gimimo turi nuo jo asmens neatskiriamas pamatines ir nekintamas teises bei laisves. Tarptautinėje ir nacionalinėje teisėje prigimtinių žmogaus teisės ir laisvės yra įtvirtinamos, nustatomi jų apsaugos standartai. Antai 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija skelbia, kad susitariančios šalys garantuoja kiekvienam jų jurisdikcijoje esančiam asmeniui teises ir laisves, apibrėžtas atsižvelgiant į Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją⁴. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 18 straipsnyje, kuriuo prasideda Konstitucijos skirsnis „Žmogus ir valstybė“, yra įtvirtinta, kad pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės prigimtinės. Tai reiškia, kad žmogus gimdamas jas įgyja nepriklausomai, koku mastu valstybė skirtingais teisės aktais jas įtvirtina. Žmogaus teisės ir laisvės universalios, jos priklauso kiekvienam. „Šias teises turi kiekvienas žmogus, tai reiškia, kad jas turi ir geriausiai, ir blogiausiai žmonės (Konstitucinio Teismo 1998 m. Gruodžio 9 d. Nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Konstitucijai“ („Valstybės žinios“, 1998, Nr. 109-3004)). Tačiau žmogus, turėdamas įvairias teises ir laisves negali jomis piktnaudžiauti, t.y. naudotis jomis beatodairiškai, ignoruodamas socialinę aplinką ir joje įtvirtintas elgesio taisykles. Toks elgesys reikštų nuolatinį vieno prieš visus, visų prieš vieną karą. Nuo Konfucijaus laikų žinomas universalus moralės principas kaip besąlyginis paliepimas, kurį I. Kantas suformulavo kategorišku imperatyvu: „Nedaryk kitiems to, ko tu nenori, kad kiti darytų tau“⁵. Suprantama, kad asmuo, darydamas neteisėtus veiksmus, nepaiso minėto principo ir tik tam tikrų nusikaltusio asmens teisių ir laisvių suvaržymas gali padėti sustabdyti tokį asmenį nuo tolimesnių nusikalstamų veikų darymų. Suvaržyti nusikaltusio asmens teisės ir laisvės - tai paskirti tam tikros rūšies bausmę.

Nusikaltimo ir bausmės sąvokos atsirado visuomenėje iširus pirmykštei bendruomeninei santvarkai, susikūrus valstybei ir atsiradus teisei. Valstybė pasisavino visuomenės vienintelio teisėjo vaidmenį, pasiėmė teisę bausti atskirus visuomenės narius už padarytus nusikaltimus ir skirti

⁴ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987.

⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius, 2004. P. 262.

kriminalines bausmės⁶. Taigi, kas yra bausmė, koku pagrindu ir kas ją gali skirti bei kodėl ji turėtų būti pateisinama? V. Piesliakas 1983 metais rašė, kad „kriminalinė bausmė yra griežčiausia valstybės reagavimo į neteisėtą žmogaus elgesį forma. Tai fizinio bei moralinio pobūdžio suvaržymai, tam tikras teisių ir laisvių apribojimas. Dėl to kriminalinė bausmė skiriama tik už patį pavojingiausią žmogaus elgesį, vadinamą nusikaltimu. Nusikaltimas ir bausmė - neatskiriami dalykai. Kur nėra nusikaltimo negali būti ir bausmės“⁷. 1961 metų Lietuvos baudžiamojo įstatymo 21 straipsnis numatė, kad bausmė - tai viena iš valstybės prievartos priemonių, teismo nuosprendžiu taikoma asmenims, padariusiems visuomenei pavojingas veikas - nusikaltimus. Kiek kitokį bausmės apibrėžimą pateikia galiojantis Lietuvos baudžiamasis įstatymas. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 41 straipsnio 1 dalyje pažymėta, kad bausmė yra valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu asmeniui, padariusiam nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, apribojanti nuteistojo teises ir laisves. Bausmės sąvokas įvairiai pateikia ir užsienio šalių baudžiamieji įstatymai. Antai Estijos baudžiamojo įstatymo 20 straipsnis skelbia, kad „bausmė – prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu asmeniui, kuris yra pripažintas kaltu padaręs nusikaltimą ir apima teisių apribojimą arba atėmimą šio Kodekso nustatytose ribose“⁸. JAV baudžiamojoje teisėje daugiau dėmesio yra skiriama bausmės tikslams, o ne bausmės sampratai, tačiau galima išskirti, kad bausmė – tai konkretus atėmimas, (kentėjimas ir pan.), teismo sprendimu nustatomas asmeniui už draudimo padaryti nusikaltimą nesilaikymą. Yra užsienio šalių kurių baudžiamieji įstatymai bausmės sąvokos apskritai nepateikia. Kriminalinės bausmės sąvokos nepateikia Prancūzijos, Vokietijos, Japonijos, Švedijos bei daugelio kitų valstybių baudžiamieji įstatymai. Nors teisės literatūroje bausmė traktuojama įvairiai: „tai visuomenės saugumo priemonė“⁹, „tai žala, skiriama teisėjo pagal baudžiamąjį įstatymą už padarytą nusikaltimą atsižvelgiant į kaltės laipsnį“¹⁰, „tai prievartos priemonė, taikoma valstybės vardu pagal teismo nuosprendį asmeniui, padariusiam nusikaltimą“¹¹ vis tik dauguma jos autorių nurodo, kad bausmė yra prievartos priemonė.

Taigi baudžiamosios teisės teorijos ir filosofijos moksle galima sutikti įvairių bausmės sąvokų apibrėžimų kaip ir įvairių išvadų dėl to, ar valstybė iš viso turi teisę bausti nusikaltusius asmenis. Vienos teorijos labiau koncentruojasi ties klausimu kam bausti?, kita- ką bausti? dar kita-

⁶ Piesliakas V. Kriminalinė bausmė ir jos tikslai //Mokslas ir gyvenimas. Vilnius, 1983. Nr. 8. P. 23.

⁷ Ten pat.

⁸ Уголовный кодекс Естонской республики. Санкт петербург, 2001.

⁹ Паителеев В. А., Козачкин И. Д., Лихачев В. А. Уголовное право развивающихся стран. Москва, 1988. P. 138.

¹⁰ Паителеев В. А., Козачкин И. Д., Лихачев В. А. Уголовное право развивающихся стран. Москва, 1988. P. 139.

¹¹ Полубинская С. М. Цепи уголовного наказания. Москва, 1990. P. 26.

kas turi teisę bausti? Su bausmės samprata, jos apibrėžimu paprastai siejamos tokios sąvokos kaip neteisėtas elgesys, kaltė, kaltinimas, nusipelnymas, įkalinimas, teisėtumas, pateisinimas ir įvairiose bausmių teorijose šios sąvokos užima skirtingas vietas. Bausmės sąvokas pagal tai, kokiems bausmės tikslams teikiama pirmenybė, galima klasifikuoti į tris grupes: 1) sąvokos, apsiribojančios vieno iš bausmės tikslų – atpildo – nurodymu; 2) sąvokos, įtvirtinančios du bausmės tikslus: atpildą ir nusikaltimų prevenciją; 3) sąvokos, įtvirtinančios socialinės gynybos ir atpildo tikslus¹².

Taigi akivaizdu, kad nagrinėjant bausmės sąvokas vertėtų apžvelgti ir pagrindines bausmės teorijas, kurios pateikia savas išvadas į tai kas yra bausmė ir ko siekiama ją skiriant nusikaltimą padariusiam asmeniui.

1.2. Bausmės teorijos, jų kritika bei įtaka Lietuvos baudžiamajai politikai

Istorijos atžvilgiu bausmė atsirado anksčiau ne tik už valstybę, bet ir už teisę <...>, pirmosios teisės emocijos buvo ne kas kita, kaip tik pasiteisinimas instinkto mokėti piktu už piktybę¹³. Laikui einant formavosi įvairios bausmių teorijos savaip grindžiančios tai kas yra bausmė ir kokie jos tikslai. Taigi bausmės teorija - tai visuomenėje susiformavęs požiūris į bausmę ir jos paskirtį¹⁴. Teisinėje literatūroje galima aptikti įvairių bausmės teorijų, tačiau kai kurių autorių (C. Butkys) teigimu, yra dvi pagrindinės mokyklos, kurios skirtingai apibūdina bausmės tikslą: klasikinė ir pozityvistinė¹⁵. Pirmoji remiasi senu moralinės kaltės ir bausmės atpildo principu, antroji pagrindu pripažįsta visuomenės saugumą, todėl pagal ją bausmė yra ne atpildas, o apsigynimas ir auklėjamoji priemonė. Pozityvistinėje mokykloje galima išskirti įbauginimo (J. Bentamas), antropologinę (E. Ferri, C. Lombroso) bei rehabilitacijos (V. Stelzeris) bausmių teorijas. Visos šios teorijos remiasi skirtingais teiginiais apie bausmę ir jos paskirtį.

Atpildo sistemos šalininkai tvirtina, kad keršto, kitaip tariant, atpildo, pradas yra būtinas sudedamasis baudimo motyvas, ir jo iš bausmės sąvokos išmesti negalima.

Atpildo teorija yra pirmoji ir seniausia bausmės teorija. Jos šaknys glūdi bendruomeninėje santvarkoje galiojusiame keršte, kurio esmė apibūdinama taisykle „dantis už dantį, akis už akį“. Dabartiniu metu atpildo teorija nėra populiari pasaulyje, nors kartais ir grįžtama prie jų idėjų. Kai

¹² Drakšas R. Bausmė: bendrosios teorinės problemos. Vilnius, Teisė. 2004. Nr. 52. P. 5.

¹³ Stankevičius V. Baudžiamosios teisės paskaitos. Kaunas, 1925. P. 23.

¹⁴ Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 2003. P. 347.

¹⁵ Butkys Č. Kriminalinio baudimo pagrindai. Kaunas, 1929.

kuriuose valstybėse baudžiamuosiuose įstatymuose ir baudžiamojoje politikoje galima aptikti jos bruožų – tai platus mirties bausmės taikymas, kūno bausmės, pavyzdžiui, Sudano BK numato plakimą, mušimą akmenimis, rankos ar kojos nukirtimą¹⁶.

Gintaras Švedas išskiria dvi atpildo teorijos grupes - absoliutines, kurios atpildo prasmę traktuoja kaip pačią bausmę (todėl empiriškai neįrodoma), ir utilitarines, kurios atpildo idėjos pagrindimo ieško individo psichologijoje ir visuomenės sąmonėje (ir bando tai pagrįsti empiriškai). Absoliutinės krypties atstovas yra I. Kantas, pagal kurį bausmė - teisingumo idėjos pasireiškimas, reikalaujantis mokėti blogiu už blogį, bausme už nusikaltimą. Pagrįsdamas bausmės už kiekvieną nusikaltimą būtinumą, I. Kantas teigė, kad kiekvienas turi atsakyti už tai, ką padarė, kitaip nusikaltėlio kaltė pereitų visuomenei, nevykdžiusiai teisingumo. Bausmės kokybinis rodiklis, I. Kanto požiūriu, turi atitikti padarytą nusikaltimą, todėl už nužudymą reikia skirti mirties bausmę, už lytinius nusikaltimus - kastraciją ir t.t., nors tiesioginio pirmykščio taliono principo taikymas civilizuotoje visuomenėje nepripažįstamas, nes reikalaujama įvertinti vertybes, kurių netenkama padarius nusikaltimą. Gintaras Švedas rašydamas apie atpildo teoriją iš utilitarinės krypties atstovų išskiria J. Pašukinį, kuris iškėlė hipotezę, kad bausmė yra mainų aktas tarp nusikaltimą padariusio asmens ir visuomenės. Bausmė traktuojama kaip mainų aktas, kai mainai tampa žmonių tarpusavio santykių taisykle. Pašukinio teorija, pasižyminti kraštutiniu ekonomizmu ir G. Švedas kritikuoja ją tuo aspektu, kad pagal ją mainai yra vienpusiški, nes tik nusikaltimas mainomas į bausmę, o bausmės išmainyti į nusikaltimą neįmanoma. Reikia sutikti su Gintaro Švedo nuomone, kad mainai galimi tik savanoriškai tarp lygių subjektų, jie kompensacijos būdu turi patenkinti gyvybinius žmonių poreikius. Tuo tarpu bausmė pagal J. Pašukinį tampa privaloma tarp nelygių subjektų ir nieko nekompensuojanti¹⁷.

Žymiausių klasikinės baudžiamosios teisės mokyklos atstovų (C. Beccaria, A. Feuerbachas, B. Rossi, N. Tagancevas ir kt.) Atpildo teorijos šalininkai buvo ir Aristotelis, Tomas, Hėgelis. Ši teorija grindžiama ir tuo, kad žmogus yra asmuo ir, remdamasis savo vidine laisve, sugeba atsakingai pats save determinuoti poelgiui. Pilietis žino įstatymą, jis veiksniai elgiasi prieštaraudamas įstatymui, ir todėl įstatymo veiksmingumas reikalauja jį nubausti. Baudžiant tuo pačiu įvykdomas teisingumas. Nelegalus poelgis (nusikaltimas) pažeidžia teisingumą, veiksmingai įpareigojamą teisės. Aristotelis remiasi teisingumo, kaip lygybės, samprata: Teisėjas mėgina kompensuoti neteisybę, kurią sudaro nelygybė. Juk jeigu vienas asmuo buvo sumuštas, o kitas mušė, arba jeigu vienas asmuo nužudė, o kitas buvo nužudytas, tai šita kančia ir anas darbas yra padalyti

¹⁶ Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius, 2006. P. 37.

¹⁷ Ten pat.

nelygiai; tad teisėjas bausmės dėka mėgina šią nelygybę kompensuoti"¹⁸. Vadinasi, teisinga bausmė yra neteisybės kompensacija ir teisingumo atkūrimas atpildu. Taigi pelnytos bausmės mastą reikia nustatyti taip, kad ji atitiktų nusikaltimo mastą. Kaltė ir bausmė turi viena kitą atitikti. Hėgelis atkreipia dėmesį į tai, kad tik teisinga bausmė gali sutaikyti nusikaltėlį su teisingumu ir tuo pačiu su visuomene. Vienintelė galima teisinė nusikaltėlio rehabilitacija yra bausmė, kurios jis nusipelnė¹⁹. Pagrindinis tikslas yra atpildas nusikaltėliui už nukentėjusiajam padarytą žalą, skausmą, skriaudą. Su šiuo tikslu glaudžiai susijęs kitas - emocinis tikslas. Atpildas nusikaltėliui turi patenkinti tiek nukentėjusiojo, tiek aplinkinių teisybės jausmą.

Teisybės troškimas yra vienas iš seniausių ir svarbiausių žmonijos istorijos jausmų. Jis vedė žmones į kovą už geresnį, teisingesnį pasaulį. Jis yra labai svarbus kiekvieno žmogaus gyvenime. Žmogus nori, kad su juo būtų elgiamasi teisingai. Jeigu žmogaus gyvenime atsitinka nepageidaujamų dalykų, jis nori žinoti, kas dėl to kaltas. Individui labai svarbu žinoti, kad jis gyvena teisingame pasaulyje, kuriame už gerį žmogus apdovanojamas gėriu, už blogį- nubaudžiamas. Atlygis turi atitikti nuopelnus. Teisybės idėja ypač svarbi tampa svarstant bausmės skyrimą. Bausmė turi tiksliai atitikti nusižengimą. Ji neturi būti nei per griežta, nei per švelni. Klasikinė šio principo išraiška yra „lex talionis“. Paprasčiausia jo formuluotė „akis už akį, dantis už dantį“ siekia Hammurabio kodeksą (XIX a. Iki Kristaus gimimo). Istorijos bėgyje, buvo priimtina, kad aukos ar jų šeimos galėjo pačios imtis priemonių atkeršyti už įvykdytą nusikaltimą. Padaryta skriauda turėdavo būti atlyginama. Jis reiškė, kad aukai leidžiama savo skriaudėją nuskriausti taip pat arba panašiai, kaip kad nukentėjo jis pats.

Nužudyto žmogaus neprikelsi. Negrąžinsi regėjimo aklam. Tačiau teisybę atkuri reikia. Kaltininkas turi patirti tokią pat žalą, kokią padarė jis. Teisybės siekimas remiasi emociniu pagrindu. Mes jaučiame, kad bausmė „akis už akį“ yra teisinga, kad mirties bausmė už smulkią vagystę yra aiškiai per griežta, o nedidelė bausmė už nužudymą-aiškiai per švelni. Šių santykių įrodyti negalima, jie tiesiog atitinka arba neatitinka mūsų teisybės jausmą.

Teisybės jausmas pagal savo struktūrą yra gana sudėtingas. Vienas iš jo šaltinių yra padarytos žalos samprata. Kiekvienam aišku, kad nužudymas yra didesnė žala negu nedidelis kūno sužalojimas. Vadinasi, už nužudymą reikia bausti griežčiau nei už kūno sužalojimą. Dauguma žmonių neabejoja, kad pavogti turtą yra ne taip blogai, kaip atimti jį su ginklu rankose, kad pasikėsinimas padaryti nusikaltimą yra mažesnis blogis nei pats nusikaltimas. Dėl kiekvieno iš tų teiginių būtų galima diskutuoti, rasti svarių ir paneigiančių argumentų. Tačiau ne tai svarbu.

¹⁸ Anzenbacher Arno. Filosofijos įvadas. Vilnius, 1992. P. 296.

¹⁹ Ten pat.

Svarbiausia, kad žmonės įsitikinę, jog plėšikavimas blogiau už vagystę, jog padarytas nusikaltimas blogiau už pasikėsinimą.

Taigi atpildo teorijoje labai svarbi nusikaltimų sunkumo hierarchija. Įstatymo leidėjas turi labai gerai žinoti, kokie nusikaltimai suvokiami kaip labiau, o kokie kaip mažiau sunkūs. Tai jam leidžia nuspręsti, už kokius nusikaltimus reikia bausti griežčiau, o už kokius švelniau.

Nors atpildas, kaip bausmės tikslas buvo griežtai kritikuojamas mokslinėje literatūroje, XX a. JAV Aukščiausiajame teisme ši koncepcija buvo pripažįstama pakankamu mirties bausmės pagrindu. 1976 m. Aukščiausiasis teismas pareiškė nuomonę, kad nors atpildo koncepcija nėra dominuojanti, tačiau ji visiškai pateisina mirties bausmės taikymą išimtiniais atvejais, kaip vienintelis adekvatus ir visuomenei priimtinas atsakymas į itin pavojingą ir žiaurų nusikaltimą. Teismas teigė, kad atpildo troškimas yra žmogiškosios prigimties dalis, o mirties bausmė – tai visuomenės moralinio pasipiktinimo nusikaltimu išraiška. Tokia bausmės funkcija gali atrodyti nepatraukliai, tačiau ji būtina, kad išliktų piliečių pasitikėjimas teisiniu procesu ir jie nesiimtų savavališkų veiksmų gindami savo teises²⁰.

Yra nuomonių, kad pastaraisiais metais labiau palaikoma atpildo koncepcija, kadangi bausmių prevencinio poveikio įrodymai itin susilpnėjo ir visuomenė nebetiki jų perauklėjančiu poveikiu. Atpildo koncepcija vienintelė, kuri bausmių apskritai, o ypač mirties bausmės reikalingumą pagrindžia neliesdama efektyvumo argumento. Bausmių efektyvumas šioje koncepcijoje nevaizduoja jokio vaidmens. Bausmės tikslas - teisingumo įvykdymas, o ne nusikaltimų prevencija. Visuomenė nori matyti, kad už nusikaltimus baudžiama. Taip išreiškiamas visuomenės pasmerkimas, o taip pat ir patenkinamas jos noras matyti bausmę už veiksmus, nuo kurių ji pati susilaikė laikydamasi įstatymų ar bijodama bausmės, tuo tarpu kai nusikaltėlis patenkino savo interesus ir įgyvendino norus. Baudžiama dėl to, kad to norima arba tiesiog jaučiama, kad taip reikėtų²¹.

Jeigu atpildo teorija siekia tik vieno tikslo - nubausti nusikaltimą padariusį asmenį, tai įbauginimo teorijos atstovai teigia, jog bausmė reikia įbauginti asmenį, kad jis daugiau nedarytų nusikaltimų, taip pat kartu siekiama kitus asmenis atgrasyti nuo nusikaltimo darymo.

Poznyševas S. V. knygoje „Nusikaltėlių baudimas ir taisymas“ rašė, kad nusikaltimo idėjai atsiradus, gimusi mintis apie bausmę turi mažinti norą nusikalsti, sustabdyti skverbimąsi į

²⁰ Titus R. S. Crime and Criminology. – United States, McGraw - Hill Companies, Inc., 2000. P. 67-69.

²¹ Ten pat.

nusikaltimą. Be to, bausmė, turi taip veikti tiek pačius nusikaltėlius, tiek visus kitus piliečius²². Šią teoriją būtų galima suprasti kaip bauginimą visų tų, kuriuose yra noras nusikalsti. Įbauginimo teorijos atstovas anglas J. Bentamas (1748-1832) teigė, kad bausmė reikia įbauginti asmenį, kad jis daugiau nedarytų nusikalstamų veikų. Šią savo teoriją J. Bentamas 1789 metais pirmą kartą išleistame „Įvade į moralės ir įstatymleidystės principus“ grindžia nuostata, jog pagrindinė žmogaus elgesio paskata yra malonumo siekimas ir nemalonumų vengimas. Remiantis šia nuostata, nusikaltimas yra ne tik natūralus biologinis individo polinkis. Jo ištakų reikia ieškoti įvertinant individo asmenybę bei individualaus pasaulio suvokimą, socialines, ekonomines ir kultūrinės gyvenimo sąlygas. J. Bentamo nuomone, žinant pagrindines žmogaus elgesio paskatas, galima sudaryti dirbtinių veiksnių (tarp jų bausmių), turinčių įtakos žmogaus elgesiui, sistemą. Baudžiamosios teisės teorijoje iki šių dienų išliko šios teorijos įvesta bendroji ir individualioji prevencijos bei individualiosios prevencijos funkcijos. Išskiriamos individualiosios prevencijos funkcijos - tai galimybės padaryti nusikaltimą atėmimas, nusikaltėlio teisinis pataisymas ir potencialių nusikaltėlių įbauginimas. J. Bentamas akcentuoja bendrąją prevenciją, nes bauginant įstatymu ir realiu jo taikymu kiekvieno žmogaus sąmonėje įjungiamas vertinimo mechanizmas, kuris ir sulaiko nuo nusikaltimo padarymo²³. Žmogus atsisakys idėjos padaryti nusikaltimą, jeigu bus tikras, kad padarius nusikaltimą teks patirti nemalonumą (bausmę). Svarstydamas, ar daryti nusikaltimą, žmogus tiesiog lygina potencialią naudą, kurią gaus padaręs nusikaltimą, su „nenauda“-bausmė. Jeigu „nenauda“ didesnė už potencialią naudą, žmogus atsisakys idėjos padaryti nusikaltimą. Tokiu būdu sugriežtindamas sankciją įstatymo leidėjas tiesiog „kelia kainą“ už tą naudą, kurią jis gaus darydamas nusikaltimą²⁴. Taigi bendrasis prevencinis poveikis remiasi prielaida, kad asmenų, kuriems pritaikyta bausmė, pavyzdys veiks potencialius įstatymo pažeidėjus, kurie, būdami racionalūs, nori išvengti bausmės ir todėl patys nepažeis įstatymo. Tačiau ne visus asmenis bausmė gali įbauginti, antropologinė teorija neigė bausmės kaip atpildo poveikį nusikaltėliui taip pat ir jo perauklėjimą.

Antropologinė teorija labai panaši į įbauginimo teoriją – tai fizinis poveikis nusikaltėliui, kuriuo siekiama atimti iš jo galimybę padaryti naujų nusikalstamų veikų. Tačiau antropologinės teorijos esmė - fizinis poveikis nusikaltėliui būdingų bruožų turinčiam asmeniui. Antropologinės šalininkų teigimu, žmogaus elgesį nulemia psichiniai ir socialiniai faktoriai, kurių neįmanoma

²² Pozniševas S. V. Nusikaltėlių baudimas ir taisymas (Peneciarinio mokslo pagrindai). Kaunas-Marijampolė, 1939. P. 15.

²³ Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius, 2006. P. 38.

²⁴ Justickis V. Kriminologija. I dalis. Vilnius, 2001. P. 225.

kontroliuoti. Šios teorijos ištakos glūdi biologiniame nusikalstamo elgesio suvokime. Remiantis kalinių kūno dalių matavimais ir aprašymais, bandyta nustatyti nusikaltėliui būdingą išvaizdą, vėliau į nusikalstamo elgesio priežasčių sąrašą buvo įtrauktos ir meteorologinės, geografinės, ekonominės, rasinės ir kitos aplinkybės. Nusikaltėlis turi tam tikrų įgimtų, paveldėtų ar įgytų bruožų, kurie verčia jį nusikalsti, todėl juos reikia neutralizuoti. Šios teorijos žymiausiu atstovu yra Č. Lombrozo, kuris nenagrinėjo bausmės, o ieškojo nusikalstamo elgesio priežasčių ir jų pašalinimo priemonių. Ši teorija teigė, kad jei nusikaltėlis turi tam tikrus įgimtus, paveldėtus arba įgytus bruožus, verčiančius jį nusikalsti, juos reikia neutralizuoti atimant fizinę galimybę padaryti nusikaltimus. Bausmės kaip atpildo skyrimas tokiems asmenims neturėtų jokios įtakos, nes nusikalstamą elgesį apsprendžia biologiniai veiksniai. XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje, kai biologinė nusikalstamos veikos prigimties teorija buvo gana populiari, jos atstovai (Č. Lombrozo, E. Ferri, R. Garofalo) baudžiamajai teisei siūlė naujoviškas nusikalstamos veikos prevencijos priemones – kastraciją, amputaciją, deportaciją į negyvenamą salą arba atokius šalies kampelius, mirties bausmę. Kai kurie iš šių siūlymų buvo įgyvendinti (kastracija buvo numatyta Danijos, Vokietijos, Suomijos, Norvegijos, sterilizacija – JAV, Meksikos, Danijos, Šveicarijos baudžiamuosiuose įstatymuose). Vėliau, nepasitvirtinus daugelio biologinio nusikalstamos veikos prigimties teorijų išvadoms, siūlomos prevencijos priemonės švelnėjo – taikytas įkalinimas iki gyvos galvos, ilgalaikis laisvės atėmimo ir pan.²⁵ Pabrėžtina, kad antropologinė teorija, nepaisant kritikos, iš dalies darė įtaką baudžiamosios teisės raidai. Šios teorijos šalininkai kvietė atsisakyti klasikinio požiūrio, kad už vienodą nusikaltimą turi būti paskirta vienoda bausmė, ir siūlė individualizuoti bausmę kaltininkui, atsižvelgiant į jo potencialią grėsmę visuomenei.

Pati naujausia iš prieš tai nagrinėtų bausmės teorijų yra reabilitacijos. Reabilitacijos teorijos esmę sudaro nuostata, kad asmenį, padariusį nusikaltimą, galima ir reikia taip paveikti, kad jis daugiau nenusikalstų. Ši teorija, skirtingai nuo jau minėtų, pripažįsta tik pozityvų poveikį: auklėjimas, psichologinė pagalba, profesinis parengimas ir t.t. Be to, poveikio priemonės stengiamasi individualizuoti atsižvelgiant į nusikaltėlio asmenybės ypatybes²⁶. Viena iš įdomesnių šios krypties teorijų yra „naujos socialinės gynos“ teorija. Jos atstovas M. Anselis, kritikuodamas atpildo teorijas ir nesureikšmindamas įbauginimo teorijų, daugiausia dėmesio skyrė resocializacijai. „Naujos socialinės gynos“ atstovai bausmei suteikia resocializacinę funkciją, kuri turi įtikinti nusikaltėlį, kad nusikalstamas elgesys yra nepriimtinas ir jam pačiam, ir visuomenei. Jų manymu bausmė per resocializaciją turi apsaugoti nusikaltėlį nuo kitų nusikaltimų padarymo, taip pat nuo tų

²⁵ Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius, 2006. P. 38.

²⁶ Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 2003. P. 349.

negatyvių pasekmių, kurias sukelia bausmė. Resocializacija suprantama kaip žmogaus prisitaikymo prie socialinio gyvenimo įgūdžių atstatymas. Jos metu žmogaus sąmonėje stengiamasi įtvirtinti tas vertybes ir elgesio taisykles, kurios leidžia derinti individo poreikius ir socialinės tvarkos reikalavimus²⁷. Pasak G. Švedo, nors teoriniu požiūriu reabilitacijos teorijos laikomos pažangiausiomis, jų rezultatų analizė rodo nepakankamą efektyvumą bei iškelia problemas, kurių šiuolaikinis mokslas dar nėra pajėgus išspręsti²⁸.

Taigi apibendrinant galima pasakyti, kad klasikinės mokyklos šalininkai atstovaujantys atpildo teoriją bei pozityvistinės mokyklos atstovai pagal kuriuos bausmė yra apsigynimas ir auklėjamoji priemonė grindžia bausmės tikslus skirtingomis nuostatomis. Atpildas remiasi motyvuotu žmogaus paklusimu valstybės įstatymams ir žmogaus subjektyviu pasiryžimu pažeidus įstatymą klusniai priimti teismo paskirtą nuosprendį ir išpirkti kaltę atliekant bausmę. Atpildo teorijoje visuomenė siekia tik teisingos bausmės. Ši teorija išskėlė labai svarbų bausmės atitikimo padarytam nusikaltimui klausimą²⁹. Teisinga bausmė yra ir tikslas ir priemonė vienu metu.

Visai kitaip tikslas grindžiamas kriminalinės bausmės tikslas siekiant apsaugoti visuomenę nuo nusikaltimų ir nusikaltėlių juos izoliuojant ir perauklėjant. Šiuo atveju bausmė ne tik tikslas savaime, o tik priemonė visuomenės saugumui užtikrinti. Kaip priemonė, bausmė privalo atitikti siekiamą tikslą - užtikrinti visuomenės saugumą izoliuojant ir perauklėjant nusikaltusį asmenį. Šio tikslo siekimas nereikalauja visos be išimties bausmės atilikimo, t.t. teisingumo, bet reikalauja žmogiškumo, t.y. priklausomai nuo asmens nuostatų trumpinti ir mažinti, o jam nesitaisant ilginti atliekamą bausmę.

Akivaizdu, kad tiek atpildas, tiek visuomenės apsisaugojimas kaip bausmės tikslai nustato svarbius modernios baudžiamosios teisės institutus, be kurių neįmanoma įsivaizduoti šiuolaikinę baudžiamosios teisės sistemą. Taigi siekiant panaudoti abiejų teorijų teikiamas galimybes baudžiamojoje teisėje, neišvengiama bandyti jungti šias teorijas į vieną junginį. Būtent jungtinio pobūdžio kriminalinės bausmės tikslų teorija arba kitaip tariant mišri teorija akcentuojama Vokietijos, Anglijos, Švedijos, Italijos ir kitose užsienio šalių teisėse. Mišrioji bausmės teorija tvirtina, kad reikia derinti du elementus t.y. bausme siekti teisingo atpildo už blogį bei apsaugoti nuo jo ateityje.

²⁷ Anselis M. Naujoji socialinė gyna. 1954. P. 12.

²⁸ Švedas. G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Vilnius, 2003. P. 73.

²⁹ Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius, 2006. P. 37.

Taigi kiekviena valstybė, siekdama kontroliuoti nusikalstamumą, pasirenka tam tikrą baudžiamosios politikos kryptingumą. Šis kryptingumas priklauso nuo nusikalstamos veikos būklės ir dinamikos, valstybės ekonominio išsivystymo, teisnių tradicijų ir papročių, tarptautinės teisės reikalavimų³⁰.

Bausmės teorijos pasirinkimas turi principinę reikšmę, nes leidžia:

- 1) įtvirtinti bausmės paskirtį ir atskiroms bausmėms keliamus tikslus;
- 2) nustatyti bausmių sistemą ir apibrėžti atskirų bausmių rūšių turinį;
- 3) numatyti bausmių rūšis ir dydžius už konkrečias nusikalstamas veikas;
- 4) nustatyti bausmių skyrimo taisykles;
- 5) sudaryti teisinės bausmių vykdymo prielaidas;
- 6) įvertinti bausmių sistemos ir atskirų bausmių rūšių efektyvumą.

Reikia pažymėti, kad bausmės teorijos pasirinkimas turi įtakos ir kitoms baudžiamosios teisės poveikio priemonėms (pvz., baudžiamojo poveikio priemonių ir pan.) sistemai, atskirų jų rūšių turiniui bei skyrimo taisyklėms³¹.

Pasak Sauliaus Arlausko pastarojo meto Lietuvos baudžiamoji politika taip pat yra orientuota į jungtinę (mišrią) kriminalinės bausmės tikslų sampratą. Norint tuo įsitikinti Saulius Arlausko siūlo panagrinėti, koku būdu ir koku mastu atpildo (teisingo nubaudimo) teorija bei apsaugojimo (perauklėjimo ir įbauginimo) teorija daro įtaką nustatant kriminalinių bausmių dydžius baudžiamajame įstatyme, skiriant bausmę teismo nuosprendžiu, vykdam bausmę laisvės atėmimo įstaigose. Atpildo teorija užkerta kelią galimybei bausti nekaltą asmenį (kurio kaltė neįrodyta) arba dėl visuomenės saugumo kėsintis į bet kurio asmens privatumą. Pagaliau atpildo teorija įpareigoja Lietuvos teismus skirti teisės pažeidėjams tik teisingą bausmę, atitinkančią nusikaltimo padarymo sunkumą ir kaltės laipsnį (LR BK 10, 11, 12 str.) Teisingos bausmės tikslui taip pat tarnauja atsakomybę lengvinančių ir sunkinančių aplinkybių nustatymas (LR BK 59, 60 str.)³².

Nuo bausmei keliamų tikslų labai priklauso bausmių rūšys ir ypač jų turinys. Taigi nagrinėjant bausmės tikslus neužtenka išskirti vien bausmės teorijas. Bausmės esmės, turinio atskleidimas turi reikšmės bausmių vykdymui, o pastarasis tampriai susijęs su bausmės tikslų įgyvendinimu.

³⁰ Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė. Vilnius, 2004. P. 12.

³¹ Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius, 2006. P. 36.

³² Arlauskas S. Kriminalinės bausmės tikslų aporija ir baudžiamoji politika Lietuvoje // Jurisprudencija. 2007. Nr. 5 (95) P. 22.

1.3. Bausmės požymiai, esmė, turinys ir elementai.

Pabrėžtina, kad, nepaisant to, kokiai bausmės sąvokai klasifikuojant jas pagal bausmės tikslų nurodymą suteikiama pirmenybė, pagrindiniai kriminalinės bausmės požymiai išskiriami vienodi.

Būtent tam tikri, specifiniai bausmės požymiai, leidžia ją išskirti iš kitų valstybės prievartos priemonių – administracinių nuobaudų, procesinių prievartos priemonių. Teisinėje literatūroje išskiriama net iki 50 tokių požymių - tai nubaudimas, nuteistojo teisių ir laisvių apribojimas visuomenės labui, valstybės prievartos priemonė, pripažinimas kaltu padarius nusikaltimą kaip vienintelis bausmės pagrindas, individualumas, teisių pasekmių atlikus teismo paskirtą bausmę atsiradimas. Teisinėje literatūroje išskiriama ir daugiau kriminalinės bausmės požymių, pavyzdžiui: efektyvumas, ekonomiškumas, tikslingumas, lankstumas, skyrimas valstybės vardu, atleidimas nuo jos tik teismo sprendimu (išskyrus malonę ir amnestiją) ir kt.³³ Tačiau iš pateiktų bausmės požymių svarbiausi yra bausmės skyrimo pagrindas ir tvarka, jos oficialumas ir viešumas, individualumas bei sukeltos teisinės pasekmės³⁴.

V. Piesliakas išskiria septynis bausmės požymius: bausmė – tai nubaudimas, valstybės prievartos priemonė, bausmę skiria tik teismas, ji skiriama Lietuvos Respublikos vardu, bausmė skiriama tik teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu bei tik už nusikalstamą veiką, o jos skyrimas užtraukia kaltininkui tam tikrus neigiamus padarinius atlikus bausmę, būtent teistumą³⁵.

Kiekviena bausmė, be minėtų objektyvių požymių, pasižymi ir subjektyviais požymiais, iš kurių svarbiausias – jos efektyvumas. Bausmės efektyvumas – tai bausmės tikslų pasiekimas minimaliomis represinėmis ir materialinėmis sąnaudomis. Vertinant kiekvienos bausmės efektyvumą, būtina atsižvelgiant į nusikalstamumo dinamiką ir struktūrą, recidyvinio nusikalstamumo dalį, bausmių skyrimo praktiką, materialines ir finansines išlaidas ir kita³⁶.

Šiame darbe neapsistosime ties gilesne šių požymių analize, o panagrinėsime kokia yra bausmės esmė bei kas sudaro jos turinys. Reikia paminėti, kad Prancūzijos, Vokietijos, Japonijos ir daugelio kitų valstybių baudžiamieji įstatymai neatsako į klausimą, kokia bausmės esmė. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, priimto 1961 m. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais), 21 straipsnis nustatė, kad bausmė yra prievartos priemonė. Kartu įtvirtinta, kad bausmė „skiriama teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu asmeniui, padariusiam nusikaltimą, ir apribojanti nuteistojo

³³ Фойницкий И. Я. Учение о наказании в связи с тюрьмоведением. Москва, 2000. P. 68-70.

³⁴ Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 2003. P. 350.

³⁵ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius, 2008. P. 208.

³⁶ Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 2003. P. 351.

teises bei laisves visuomenės interesais“ (LR BK 1994 m. 11 mėn. 28d. 21 str.), vadinasi, bausmės esmė yra nusikalstamą veiką padariusio asmens nubaudimas, o jos turinį sudaro tam tikrų teisių ar laisvių atėmimas arba apribojimas. Pažymėtina, kad bausmių, kurios trunka tam tikrą laikotarpį (laisvės atėmimas, viešieji darbai), turinį sudaro kiekybinis ir kokybinis elementai.

Kiekybinis bausmės turinio elementas parodo, kuriam laikui apribojamos asmens teisės ir laisvės, pavyzdžiui, atėmimas teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla gali būti skiriamos nuo vienerių iki penkerių metų.

Kokybinis bausmės turinio elementas parodo, kokios teisės ar laisvės turi būti apribotos, kaip įgyvendinami šie apribojimai ir kokia jų apimtis, pavyzdžiui, nuteistas laisvės apribojimo bausme, privalo be teismo ar bausmę vykdančios institucijos žinios nekeisti gyvenamosios vietos, vykdyti teismo nustatytus įpareigojimus ir laikytis teismo nustatytų draudimų, nustatyta tvarka atsiskaityti, kaip vykdo įpareigojimus ir draudimus. Bausmių, kurios įvykdomos iš karto, turinį sudaro tik kokybinis elementas, pavyzdžiui, asmuo, kuriam skirta bausmė – bauda, privalo sumokėti tam tikrą pinigų sumą valstybei³⁷.

Taigi skirtingų rūšių bausmių turinį sudaro skirtingi kiekybiniai ir kokybiniai elementai ir dažnai kyla daug probleminių klausimų juos nagrinėjant. Kaip pavyzdį vertėtų paanalizuoti vienos iš dažniausiai teismo skiriamų bausmės rūšių - tai laisvės atėmimo bausmės turinį. Kiekybinį laisvės atėmimo bausmės elementą baudžiamasis įstatymas apibrėžia išsamiai. Laisvės atėmimas gali būti skiriamas nuo 3 mėnesių iki 20 metų. Net ir tais atvejais, kai teismas skiria bausmę, mažesnę negu žemiausioji sankcijos riba (galiojančio BK 54 straipsnis), laisvės atėmimas negali būti paskirtas trumpesniai kaip 3 mėnesių laikotarpiui. Teismas taip pat negali viršyti sankcijoje numatyto maksimalaus laisvės atėmimo laiko, o skirdamas bausmę už padarytą naują nusikaltimą, kai neatlikta bausmė (galiojančio BK 50 str. 2d.), - 25 metų. Asmenims, kuriems nusikaltimo padarymo metu nebuvo suėję 18 metų, laisvės atėmimo bausmė bet kuriuo atveju negali viršyti 10 metų (BK 90 str. 5d.). Būtina atkreipti dėmesį, kad dauguma mokslininkų siūlo trumpinti tiek įstatymuose, ties ir teismų praktikoje laisvės atėmimo trukmę. Tokį siūlymą motyvuoja tuo, kad ilgalaikis laisvės atėmimo gniuždo kalinį, nes trukdo pastarajam po bausmės atlikimo adaptuotis visuomenėje, dėl baimės prarasti šeimą, mirties galimybės, slopina ateities perspektyvą, nutraukia socialiai naudingus ryšius³⁸. Manychiau atsižvelgiant į tai reiktų sutikti su siūlymu trumpinti laisvės atėmimo trukmę, tačiau panagrinėjus kaip kito laisvės atėmimo sankcija galime pastebėti, kad ji tik griežtėjo. Maksimali laisvės atėmimo trukmė nuo 15 metų (1961 m. BK 25 str.) buvo padidinta iki 20 metų, o

³⁷ Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė. Vilnius, 2004. P. 15.

³⁸ Козлов А. Л. Система санкций в уголовном праве. 1991. P. 72.

tam tikrais atvejais - ir iki 25 metų. (galiojančio BK 50 str. 2 d.) tiesa nepilnamečiams įstatymų leidėjas numato per pus mažesnes bausmes, laisvės atėmimo bausmė nepilnamečiui negali viršyti 10 metų (BK 90 str. 5 d.) Reiktų pažymėti ir tai, kad Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje priimto 1998 m. liepos 17 d. tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto 77 straipsnis numato laisvės atėmimo bausmę net iki 30 metų³⁹. Tiesa, tokią bausmę Tarptautinis baudžiamasis teismas gali skirti tik už labai pavojingus nusikaltimus, pvz., genocidą, nusikaltimus žmoniškumui, karo nusikaltimus ir agresiją.

Atskleidus laisvės atėmimo kiekybinį elementą, žymiai problematiškesnis klausimas yra kokios ir kokia apimtimi ribojamos asmens teisės ir laisvės, taip pat kokios specialios teisės ir pareigos jam nustatomos. Lietuvos Respublikos baudžiamieji įstatymai minėtą klausimą sprendžia tik iš dalies, nustatydami tik šios bausmės atlikimo vietas. Laisvės atėmimo bausmė gali būti atliekama specialiose valstybės įstaigose. Bausmių vykdymo kodekso (BVK) 62 straipsnis numato, kad laisvės atėmimo bausmę vykdančios pataisos įstaigos yra: pataisos namuose, nepilnamečių pataisos namai, kalėjimai ir atviros kolonijos. Numatytoms pataisos įstaigų rūšims prilyginamos ir laisvės atėmimo vietų gydymo įstaigos: gydymo-pataisos namai ir laisvės atėmimo vietos ligoninė. Pataisos įstaigos rūšį nustato teismas, skirdamas šią bausmę. Tiksliau laisvės atėmimo turinį galima išsiaiškinti tik per kalinio teisinę padėtį, kurią apibrėžia BVK 10 straipsnis. Minėtas BVK 10 straipsnis skelbia, kad „bausmes atliekantys Lietuvos Respublikos piliečiai turi visas Lietuvos Respublikos piliečiams įstatymų nustatytas teises, laisves ir pareigas su apribojimais, kuriuos numato Lietuvos Respublikos įstatymai ir teismo nuosprendis“. Tačiau Lietuvos Respublikos baudžiamųjų įstatymų spraga dėl laisvės atėmimo turinio iškelia ir teisinių, ir praktinių problemų, ypač tais atvejais, kai BVK arka kiti įstatymai nereglamentuoja vienos ar kitos nuteistojo teisės ar laisvės. Antai anksčiau galiojęs pataisos darbų kodeksas nereglamentavo, ar kaliniai turi teisę dalyvauti rinkimuose. Praktiškai buvo laikomasi nuostatos, kad nuteistieji laisvės atėmimu netenka šios teisės⁴⁰. Ši problema buvo išspręsta tik Lietuvos Respublikos Seimui priėmus Seimo ir Prezidento rinkimų įstatymus (Žin., 1992, Nr. 22-635; 1993, Nr. 2-29), nustačius nuteistųjų laisvės atėmimu teisę dalyvauti rinkimuose bei šios teisės realizavimo mechanizmą. Tokių pavyzdžių, kai įstatymai nereglamentavo ir nereglamentuoja vienos ar kitos nuteistųjų laisvės atėmimu teisės ar

³⁹ Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos Statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui. Valstybės žinios, 2003-05-21, Nr. 49-2165

⁴⁰ Paviolis V., Prapiestis J. Kriminalinių bausmių vykdymo teisiniai pradai. Vilnius, 1990. P. 63.

laisvės arba jų realizavimo mechanizmo, galima pateikti ir daugiau, pvz., tokios politinės teisės ir laisvės kaip eitynių, susirinkimų, asociacijų, žodžio ar peticijos teisės ir t.t.

Suprantama, kad BVK neįmanoma išvardinti visas asmens, nuteisto laisvės atėmimu, teises ir laisves, tai pat pareigas todėl baudžiamieji įstatymai turi tiksliai ir nedviprasmiškai apibrėžti laisvės atėmimo turinį, o bausmių vykdymo įstatymai – tik reglamentuoti šio turinio realizavimo tvarką.

Tikslus laisvės atėmimo bausmės turinio reglamentavimas sudaro prielaidas atriboti šią bausmę nuo į ją panašių reikalavimų: kardomosios priemonės – suėmimo, administracinio arešto, laisvės atėmimo iki gyvos galvos, kurių esmė yra tokia pati. Naujajame BK tiek arešto bausmė, tiek laisvės atėmimas, tiek laisvės atėmimas iki gyvos galvos įtraukti į bausmių sąrašą kaip atskiros bausmės, kurių nuostatos reglamentuojamos atskiruose straipsniuose, tačiau jų turinys išsamiai nėra atskleistas. Tokiu atveju gali kilti klausimų ar arešto (BK 49 straipsnis), laisvės atėmimo (BK 50 straipsnis) ir laisvės iki gyvos galvos (BK 51 straipsnis) bausmės viena nuo kitos skiriasi tiek kiekybiniu elementu, ar turi ir kokybinio elemento skirtumų. Ieškant atsakymo vertėtų pažiūrėti į bausmių vykdymo kodeksą, kuris numato, jog minėtos bausmės skiriasi ne tik kiekybiniu, bet ir kokybiniu elementu, nes nuteistųjų šiomis bausmėmis teisių ir laisvių apribojimai yra skirtingi tiek turinio, tiek apimties požiūriu, be to, skiriasi ir jiems nustatytos specialios pareigos. Tačiau reiktų, kad šiuos skirtumus aiškiai atskleistų BK apibrėžtas šių bausmių turinys.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad atitinkamos bausmės esmės ir turinio tikslus nustatymas turi esminės reikšmės bausmės vykdymui.

2. BAUSMĖS TIKSLAI IR JŲ TEORINĖS, PRAKTINĖS PROBLEMOS

2.1. Bausmės tikslų apibrėžimas Lietuvos bei užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose

Nagrinėjant bausmės tikslus vertėtų ne tik pasakyti į kokią bausmės teoriją orientuojasi šalies baudžiamoji politika, tačiau tikslinga būtų atskleisti kaip ir kokie konkretūs bausmės tikslai formuluojami baudžiamuosiuose įstatymuose.

Bausmės tikslas – tai galutinis rezultatas, kurio siekia valstybė, nustatydamą ir taikydama bausmes. Jei Lietuvos baudžiamojo kodekso nuostatos nurodo net penkis bausmės tikslus, tai pažymėtina tai, kad užsienio valstybės bausmės paskirties suformavimui didelės reikšmės neteikia. Bausmės tikslų neaptiksime Prancūzijos bei Vokietijos baudžiamuosiuose kodeksuose. Ispanijos baudžiamojo kodekso trečiojo skyriaus „Bausmė“ nuostatose bausmės paskirtis taip pat specialiai nenurodyta⁴¹. Estijos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinta, kad bausme valstybės vardu pasmerkiamas nusikaltimą padaręs asmuo, taip pat bausmė yra poveikio priemonė, kuria siekiama sulaikyti nusikaltusįjį ir kitus asmenis nuo nusikalstamų veikų padarymo⁴². Lenkijos baudžiamojo kodekso 53 straipsnyje, nustatančiame bausmių skyrimo taisykles, yra nurodyta, kad bausme siekiama įgyvendinti prevencinius ir auklėjamuosius tikslus⁴³. O štai Rusijos baudžiamojo kodekso 43 straipsnis numato, kad bausmės tikslai yra atstatyti socialinį teisingumą, pataisyti nusikaltimą padariusį asmenį bei įspėti dėl naujų nusikaltimų darymo⁴⁴.

Taigi šiuolaikiniuose užsienio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose bausmės tikslai arba apskritai nenurodomi (Ispanija, Prancūzija, Vokietija ir kt.), arba jie konkrečiai nurodomi straipsniuose, skirtuose bausmei ir jos skyrimui (Estija, Lenkija, Rusija ir kt.)

Pažymėtina, kad Lietuvos baudžiamajame įstatyme įtvirtinti bausmės tikslai kito. Antai 1961 metų baudžiamajame kodekse bausmės tikslai pasak V. Piesliako buvo formuluojami gana pompastiškai. 1961 metų 21 straipsnyje pasakyta, kad „bausme ne tik nubaudžiama, bet ir siekiama pataisyti bei perauklėti nuteistuosius“. Taigi akivaizdu, kad pagrindinis bausmės tikslas išskiriamas - pataisyti ir perauklėti asmenį. Reiktų suabejoti tokių tikslų praktiniu įgyvendinimu, nes pataisyti,

⁴¹ Уголовный кодекс Испании. Москва: Зерцало, 1998.

⁴² Уголовный кодекс Эстонской республики. Санкт петербург, 2001.

⁴³ Kodeks karny / Wojarski T. Wprowadzenie. Zakamycze, 2000.

⁴⁴ Уголовный кодекс Российской Федерации. Москва, 1996.

ypač perauklėti, vargu ar įmanoma taikant bausmes. Kriminologų atlikti tyrimai tvirtino, kad bausmė, ypač laisvės atėmimo, ne tik nepataiso, bet ir sugadina žmogų. Taigi naujajame BK anot prof. V. Piesliako bausmės tikslai formuluojami praktiškiau⁴⁵.

Galiojančiame Lietuvos BK 41 straipsnio 2 dalyje bausmės tikslai išdėstyti nuoseklia tvarka, atsižvelgiant į realizavimo eiliškumą, ir sudaro vieningą bausmės paskirtį. Lietuvos BK nustato tik bendrą visoms bausmės paskirtį, kuri numato:

1. sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo;
2. nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį;
3. atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas;
4. paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų;
5. užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą.

V. Piesliakas teigia, kad bausmės tikslus sąlygiškai galima skirti į tris grupes:

1. Bausmės tikslai keliami visiems be išimties visuomenės nariams;
2. Bausmės tikslai, keliami nusikaltusiems asmenims;
3. Bausmės tikslai, keliami teismui;⁴⁶

Pats pirmasis BK 41 straipsnyje įvardijamas bausmės tikslas - tai sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo. Šis tikslas skirtas visiems visuomenės nariams ir vadinamas bendrąja prevencija. Toliau įstatyme teigiama, kad bausme siekiama: a) nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį; b) atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas; c) paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų. Būtent ši antroji BK formuluojama bausmės tikslų grupė yra skirta asmenims, jau pažeidusiems įstatymus ir vadinama specialiąja prevencija.

V. Piesliakas iškelia klausimą ar apskritai reikia BK formuluoti bausmės tikslus. Jis abejoja ar reikia bausmės tikslams suteikti įstatymo formuluotę, nes daugelyje valstybių bausmės tikslai yra teorijos problema. Manychiau vertėtų sutikti su šia nuomone, juolab, kaip jau pastebėjome, daugelyje šalių bausmės tikslai baudžiamuosiuose įstatymuose nenurodomi, tačiau šiame darbe gilesnė bausmės tikslų, numatytų Lietuvos BK 41 straipsnyje, analizė padės geriau suprasti ko norima iš bausmės ir nusikaltimą padariusio asmens bei kokios problemos gali iškilti mėginant įstatyme apibrėžtus tikslus įgyvendinti. Taigi sekančiuose skyriuose bus mėginama analizuoti kiekvieno bausmės tikslo įtvirtinto Lietuvos baudžiamajame įstatyme samprata ir jų įgyvendinimo galimybės.

⁴⁵ Piesliakas Vytautas. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius, 2008. P. 209.

⁴⁶ Ten pat.

2.2. Bendroji prevencija ir jos įgyvendinimo problemos

Baudžiamajame kodekse pirmiausia pabrėžiami bausmės nustatymo baudžiamuosiuose įstatymuose tikslai. Įstatymų leidėjas, uždraudęs daryti tam tikras veikas, numato ir bausmę už įstatymo pažeidimą. Taigi, kyla klausimas kodėl ir kokių tikslų įstatymų leidėjas siekia kriminalizuodamas vieną ar kitą veiką? Atsakymą galime rasti jau BK 41 str. 2 dalies 1 punkte, kuriame įtvirtintas pirmasis bausmės tikslas - tai sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo. Šis tikslas skirtas visiems visuomenės nariams ir vadinamas bendrąja prevencija. Juo siekiama atkreipti asmenų, kurie dar nepadarė nusikalstamos veikos, bet pagal savo socialines nuostatas linkę pažeidinėti baudžiamuosius įstatymus, dėmesį į baudžiamąjį įstatymą ir galimus nusikalstamos veikos padarinius. Baudžiamieji įstatymai ir jų sankcijos grasina tokiems asmenims tam tikrais nemalonumais, t.y. bausmėmis. „Kriminalinės bausmės buvimas iš dalies sulaiko asmenis nuo pagundos padaryti nusikaltimą ir sulaukti tų nemalonumų, kurie patiriami padarius visuomenei pavojingą veiką.⁴⁷ Taigi bausmės tikslas - sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo iš esmės tai yra kitų asmenų įspėjimo, informavimo, bauginimo, kad jie nepadarytų nusikalstamos veikos, priemonė⁴⁸. Tačiau įstatymų sankcijos, deja, ne visus asmenis sulaiko nuo nusikalstamų veikų darymo. Regis, svarbiausias klausimas, į kurį turėtų atsakyti bendroji prevencija, kaip apskritai įmanoma grasinimais baudžiamuoju įstatymu ir bausmių vykdymu priversti žmogų elgtis taip, kaip reikalauja valstybė? Yra nuomonių, kad tokia prievarta yra galima, nes žmogų galima atitinkamai paveikti, priverčiant jį ką nors padaryti ne tik fiziškai, bet ir „psichiškai“⁴⁹. Pasak Sauliaus Arlauskio „nusižengimai turi savo motyvaciją žmogaus „jausenoje“, kuri yra nukreipta į malonumo siekimą. Žmogus, siekdamas malonios jausenos, gali veikti ne tik teisėtai, bet ir neteisėtai, tačiau, jeigu žmogus tikrai žino, kad įstatymas draudžia kokią nors veiką, tai ją darydamas jis susilauks baudžiamojo įstatymo sankcijoje numatyto dydžio blogio, kuris sukels jam itin nemalonios jausenos kančias, tuomet žmogus gali susilaikyti nuo nusikaltimo darymo“⁵⁰.

Reikia pažymėti, kad dauguma žmonių šventai tiki, jog būtent bausmės baimė, ypač jei ji griežta sulaiko asmenį nuo nusikaltimo darymo. Tie žmonės neretai gerokai skiriasi vienas nuo kito pagal visuomeninės tvarkos supratimą. Šie skirtumai gali būti religinio, nacionalinio, kultūrinio pobūdžio. Tačiau šiuos žmones vienija įsitikinimas, kad tik griežtos bausmės sulaiko asmenis nuo

⁴⁷ Piesliakas V. Kriminalinė bausmė ir jos tikslai // Mokslas ir gyvenimas. Vilnius, 1983. Nr. 8. P. 24.

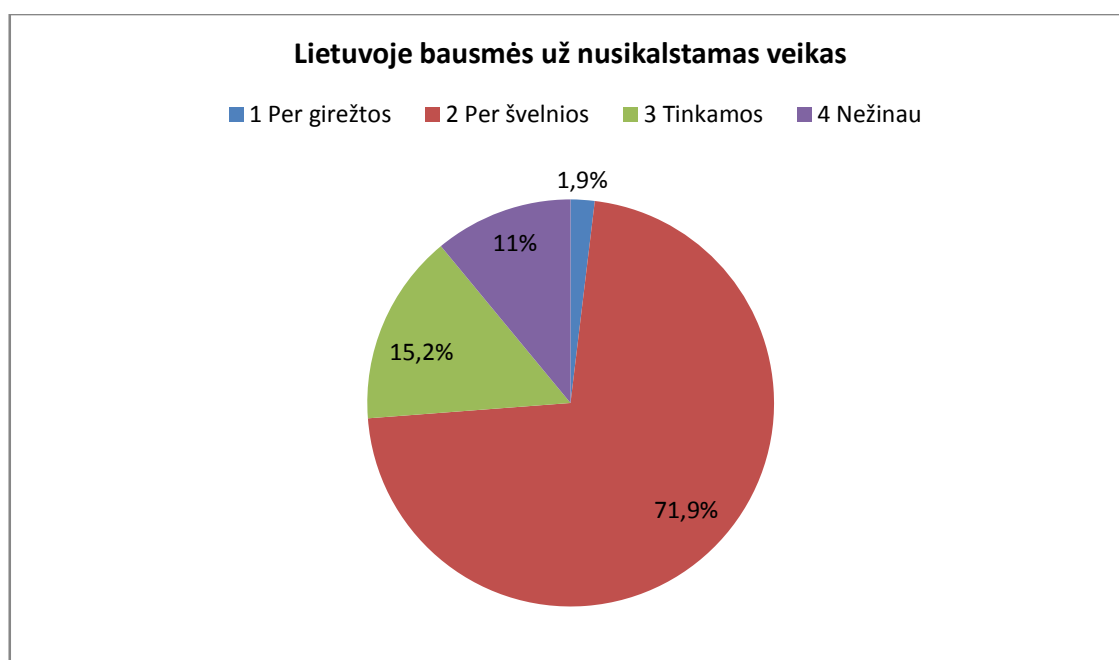
⁴⁸ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius, 2008. P. 209.

⁴⁹ Arlauskas S. Kriminalinės bausmės tikslų aporija ir baudžiamoji politika Lietuvoje // Jurisprudencija. 2007. 5(95) P.21.

⁵⁰ Ten pat.

nusikaltimų darymo. Įstatymo leidėjai labiausiai linkę griežtinti bausmę, nes tai paprasčiausias būdas. Visuomenė linkusi manyti, kad esamos bausmės numatytos BK už nusikalstamas veikas yra per švelnios ir pritartų bausmių griežtinimui. Tai patvirtina ir nusikaltimų prevencijos centro Lietuvoje 2007 metais 03 29 – 04 01 dienomis atlikti tyrimai, kuriuose iš 1000 apklaustų žmonių net 71,9 % pareiškė nuomonę, kad bausmės per švelnios. (žr. 1 grafikas)

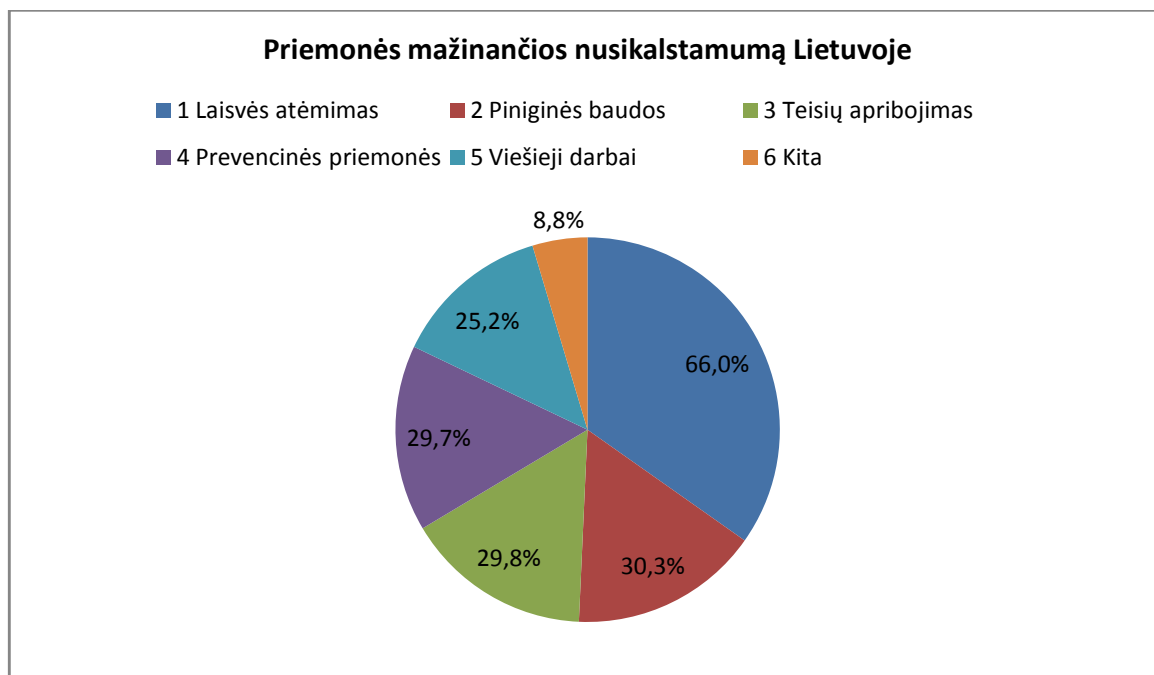
1 g r a f i k a ⁵¹

Jei bausmės įtvirtintos baudžiamajame įstatyme yra per švelnios – tai kokia bausmė labiausiai sulaikytų asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo? Nusikaltimų prevencijos centro atliktas tyrimas parodė, kad visuomenė linkusi manyti jog asmenis nuo nusikaltimų darymo sulaikytų dažnesnis laisvės atėmimo bausmių taikymas. (žr. 2 grafikas) Net 66% iš 981 apklaustųjų, tiki tokios bausmės efektyvumu norint sulaikyti asmenis nuo nusikaltimų darymo.

⁵¹ Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. Nusikalstamų veikų patirtis Lietuvoje 2006 metais. Vilnius, 2007. P. 69

2 g r a f i k a s⁵²

Reikia pažymėti, kad vienus asmenis nuo nusikaltimų darymo sulaiko sankcijų griežtumas, o štai kitus - žinojimas, kad ši sankcija tikrai bus pritaikyta. Taigi sugriežtinti laisvės atėmimo bausmę pakanka įstatymo tekste pakeisti pora skaičių, o štai užtikrinti bausmės neišvengiamumą daug sunkiau. Taigi manyčiau, kad svarbu ne tik numatyti baudžiamąsias sankcijas, bet ir visuomenei pademonstruoti, kad šios sankcijos tikrai bus pritaikytos įstatymo pažeidėjui. Bausmė padaro reikiamą poveikį, jeigu ji yra tikra (jos negalima išvengti) ir greita. Č. Bekaria rašė: „bausmės neišvengiamumas, net jeigu ji yra nuosaiki, visada daro stipresnį poveikį negu baimė kitos, daug žiauresnės, bet esant vilčiai jos išvengti“⁵³. Taigi jis nurodė, kad sulaikantis bausmės poveikis priklauso mažiausiai nuo trijų veiksnių - jos griežtumo, neišvengiamumo ir greitumo.

Teismas skirdamas bausmę, tačiau jos vykdymą atidėdamas gali sukelti abejonių dėl bausmės neišvengiamumo. Kai kuriems asmenims būtent toks bausmės vykdymo atidėjimas ir turės mažiausią sulaikymo nuo nusikaltimo poveikį, taigi teismas skirdamas bausmę stengiasi atsižvelgti į šį bausmės tikslą. Antai LAT 2005 m. lapkričio 15 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K-770/2005 motyvavo kodėl nusikaltimą padariusiam asmeniui tikslinga skirti realią laisvės atėmimo bausmę, o ne bausmės vykdymą atidėti. Teismas konstatavo, kad „...nuteistasis M. P. padarė neatsargu

⁵² Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. Nusikalstamų veikų patirtis Lietuvoje 2006 metais. Vilnius, 2007. P. 72

⁵³ Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes. Vilnius, 1992. P. 42.

nusikaltimą, tačiau šią nusikalstamą veiką padarė šiurkščiai pažeisdamas Kelių eismo taisykles: vairavo automobilį būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, nepasirinko saugaus važiavimo greičio, netinkamai manevravo, išvažiavo į priešpriešinę eismo juostą, kur susidūrė su nepažeidusia Kelių eismo taisykles transporto priemone, įvykio metu žuvo šios vairuotojas ir nesunkiai sužalotas kitas keleivis. M. P. padaryta nusikalstama veika sukėlė daug sunkesnius nei minimalius įstatymo numatytus padarinius – žuvo vienas žmogus ir dar vienam buvo nesunkiai sutrikdyta sveikta, o dėl patirtų traumų pastarasis iki šiol jaučia įvykio padarinius, jam dar bus reikalinga operacija“⁵⁴. Atsižvelgiant į tai kas išdėstyta, teisėjų kolegija priimtoje nutartyje nurodo, kad „paskyrus jam už šią veiką laisvės atėmimo bausmę ir jos vykdymą atidėjus, numatyta BK 41 straipsnyje bausmės paskirtis – kaip sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo, nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį ir paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų, atsižvelgiant į nusikaltimo pobūdį, – tampa sunkiai įgyvendinama, nes bausmė tokiu atveju iš tikrųjų nevykdoma“⁵⁵.

Apibendrinant galima teigti, kad teismas skirdamas bausmę žmogaus psichikoje formuoja motyvaciją nedaryti nusikalstamų veikų. Tačiau reikia pažymėti, kad jei bausme siekiama įbauginti likusius visuomenės asmenis įstatymų leidėjui visiškai nesvarbus motyvacijos pagrindas – ar baimė būti nubaustam, ar nusikalstamos veikos, kaip blogio, suvokimas.

G. Švedas abejoja, ar toks tikslas „sulaikyti asmenis nuo nusikaltimo darymo“ turi prasmę. Jo nuomone bendroji prevencija yra nukreipta į neapibrėžtą nusikalstamų veikų nepadarusių ratą, nesusijusi su nusikalstamą veiką padariusiu asmeniu ir tuo pačiu nesukuria baudžiamųjų teisinių santykių.

Įstatymo sulaikančia galia tikintis įstatymo leidėjas reaguoja į visuomenės problemas griežtindamas jau veikiančius įstatymus bei leisdamas naujus. Reaguodamas į kiekvieną naują didelę problemą įstatymo leidėjas pirmiausia griebiasi baudžiamąjo įstatymo. Tam, kad žmogus susilaikytų nuo nusikaltimo darymo vienam reikia, kad baudžiamasis įstatymas už šią veiką numatytų griežtą sankciją, kitiems paveikti užteks ir švelnesnės sankcijos.

Manychiau, kad asmeniui sulaikyti nuo nusikaltimo turi būti panaudotas visas socialinės kontrolės kompleksas – moraliniai asmens įsipareigojimai, visuomenės pasmerkimo baimė, teisinės bausmės baimė ir kiekvieną žmogų šie skirtingi elementai veikia nevienodai stipriai.

⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-770/2005

⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-770/2005

Reiktų pritarti G. Švedo nuomonei, kad Lietuvoje bausmei kaip bendrinei sąvokai turėtų būti keliamas „tik vienas tikslas - individuali prevencija, t.y. siekimas, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo, atlikęs bausmę, nebedarytų naujų nusikalstamų veikų“⁵⁶.

2.3. Asmens nubaudimas kaip vienas iš bausmės tikslų

Teismas skirdamas bausmę siekia ne tik sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo, tačiau ir nubausti. M. Kazlauskas rašė, kad „bausmė pirmiausia yra nubaudimas“⁵⁷. Sovietinėje teisės literatūroje sprendžiant bausmės tikslų klausimą vyravo dvi nuomonės. Pagrindinis šių nuomonių skirtumas susijęs su klausimu - ar nubaudimas yra bausmės paskirtis. Nubaudimo vertinimas yra vienintelis kriterijus, leidžiantis išskirti dvi mokslininkų nuomonių grupes, nes visi kiti bausmės tikslų aspektai traktuojami vienodai. Vieni autoriai pripažįsta nubaudimą bausmės paskirtimi, kiti teigia, kad nubaudimas nėra bausmės paskirtis. Ir vieni ir kiti autoriai taip teigdami turi savų argumentų.

Galiojančio BK 41 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad vienas iš bausmės tikslų yra nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį. Taigi įstatymų leidėjas, pripažindamas nubaudimą bausmės esme, iškelia bausmei ir tokį pat tikslą. Alfonso Vaišvilos nuomone tikrasis ir tiesioginis bausmės tikslas yra nubausti nusikaltėlį, t. y. įvykdyti jo atžvilgiu teisingumą; bausmė savo tiesiogine paskirtimi yra tik techninė teisingumo vykdymo priemonė: ja siekiama sumažinti nusikaltusio asmens teises iki jo paties susimąžintų pareigų⁵⁸. Nepaisydamas ilgą laiką besitęsiančių ginčų dėl nubaudimo, kaip bausmės paskirties vietos, įstatymo leidėjas BK aiškiai apibrėžė bausmės tikslą - nubausti. Nubaudimas - tai nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui tam tikras „skausmas“, nuostoliai, išgyvenimai, praradimai, nepatogumai. „Bausmės atveju nuteistajam būna priverstinai sudaromos kitokios gyvenimo sąlygos, jis netenka daugelio gėrių, jam taikoma nemažai suvaržymų ir apribojimų“⁵⁹.

Nubaudimo tikslas yra keliamas kiekvienai bausmei. Nors bausme nesiekama daryti fizinių kančių arba žeminti žmogaus orumą, tačiau ją vykdant nuteistajam atsiranda rimtų nepatogumų – fizinių, moralinių, turtinių. Tokie dažnai sunkūs nepatogumai pasak M. Kazlauskos yra būtinas

⁵⁶ Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius, 2006. P. 146.

⁵⁷ Kazlauskas M. Nuo nusikaltimo iki bausmės. Vilnius, 1980. P. 93.

⁵⁸ Vaišvila A. Ar kiekvienam įstatymui taikytinas socialinio veiksmingumo kriterijus // Jurisprudencija. 54(46), 2004

⁵⁹ Kazlauskas M. Nuo nusikaltimo iki bausmės. Vilnius, 1980. P. 93.

bausmės elementas⁶⁰. Taigi kiekvienai bausmei būdingi nubaudimo elementai, tačiau skirtingų rūšių bausmėms būdingi skirtingi baudimo elementai. Bausmė negalima be nubaudimo elementų. Tuo bausmė skiriasi nuo civilinio poveikio priemonių, taikomų civilinėje teisėje. Civilinio proceso priemonės nebaudžia, jų tikslas yra ne nubausti teisės normą pažeidusį asmenį, o priversti atlyginti padarytą žalą, atkurti pažeistą teisę⁶¹.

Be nubaudimo bausmė prarastų prasmę – ji negalėtų daryti poveikio nuteistajam ir kitiems žmonėms, neatliktų savo auklėjamojo vaidmens ir nesukeltų visuomenei pasitenkinimo jausmo, kad nusikaltėlis gavo teisingą atpildą⁶². Nubaudimo negalima tapatinti su kerštu. Šiuolaikinė baudžiamoji teisė nesivadovauja vadinamuoju taljono principu „aki už akį, dantis už dantį“. Tačiau nubaudimas tam tikru požiūriu yra atpildas kaltininkui už padarytą pavojingą veiką. Atpildo reikalauja teisingumas, o teisingumo jausmas būdingas kiekvienam žmogui. Visuomenės sąmonė šiuo metu yra tokia, kad bausmė laikoma normaliu atpildu už nusikalstamą veiką⁶³. Kuo sunkesnis nusikaltimas, tuo griežtesnės bausmės reikalaujama nusikaltusiam asmeniui. Visuomenė nesutiktų su teismo sprendimu ir kiltų didžiulis nepasitenkinimas, jeigu už nužudymą kaltininkui būtų paskirta bauda ar viešieji darbai. Taigi teismai skirdami bausmę stengiasi tinkamai įgyvendinti šį tikslą. Antai baudžiamojame byloje Nr. 2K-721/2001 R.K. pripažintas kaltu pagal 129 straipsnio 1 dalį ir nuteistas laisvės atėmimu trejiems metams prašė teismo panaikinti šią bausmę ir skirti pataisos darbus be laisvės atėmimo. Nuteistasis už labai sunkų nusikaltimą kasaciniame skunde nurodė, kad pataisos darbai be laisvės atėmimo atitiktų BK 41 straipsnyje nurodytą kriminalinės bausmės paskirtį ir visuomenės interesus⁶⁴. Tačiau Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegija išaiškino, kad apylinkės teismas, skirdamas bausmę R.K., atsižvelgė į bausmės tikslus, suformuotus BK 41 straipsnyje ir į bendruosius bausmės skyrimo pradmenis, numatytus BK 54 straipsnyje. Jis pažymėjo, kad „*vienas iš bausmės tikslų yra nubausti asmenį, padariusį nusikaltimą, o bausmė pirmiausia turi atitikti padaryto nusikaltimo pavojingumą*“⁶⁵. Taigi teismas paskirdamas laisvės atėmimo bausmę, o ne pataisos darbus be laisvės atėmimo, siekė kad nusikaltimą padaręs asmuo būtų tinkamai nubaustas. Už labai sunkų nusikaltimą negali būti švelni bausmė. Tačiau negalima nepastebėti tendencijos, kad vis dažniau nukentėjusieji vietoje bausmės reikalauja piniginio atlygio už patirtus išgyvenimus ar padarytą žalą. Į šią tendenciją įstatymų

⁶⁰ Kazlauskas M. Nuo nusikaltimo iki bausmės. Vilnius, 1980. P. 93.

⁶¹ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius, 2008. P. 210.

⁶² Kazlauskas M. Nuo nusikaltimo iki bausmės. Vilnius, 1980. P. 93.

⁶³ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius, 2008. P. 210.

⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-721/2001

⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-721/2001

leidėjas negali neatsižvelgti, todėl naujajame BK atsirado normų, kaip atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius, švelnesnės bausmės skyrimas atlyginus žalą. Antai baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-464/2005 S. L. remiantis BK 38 straipsniu atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 132 straipsnio 1 dalį už neatsargų gyvybės atėmimą E. E., nes S. L. susitaikė su žuvusiojo E. E. seserimi, kuri pagrįstai pripažinta nukentėjusiaja. Teismas išaiškino, kad *„kai nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo miršta, nukentėjusiuoju pripažįstami šeimos nariai (BPK 38 straipsnis) ar (ir) artimieji giminaičiai (BK 248 straipsnio 1 dalis). Nukentėjusiajam mirus nuo nusikalstamos veikos, šiems asmenims padaroma moralinė (dvasiniai išgyvenimai) ir turtinė (gydymo, laidojimo išlaidos) žala. Jie turi visas nukentėjusiojo teises, tarp jų – BPK 44 straipsnyje numatytą teisę reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo, taip pat gauti dėl nusikalstamos veikos padarytos žalos atlyginimą“*⁶⁶. Taigi, nors S.L. padaryta nusikalstama veika priskirtina prie apysunkių nusikaltimų, tačiau įvykus kaltininko ir nukentėjusiosios susitaikymui teismas neskyrė bausmės, o pritaikė BK 38 straipsnį ir atleido nuo baudžiamosios atsakomybės.

2.4. Galimybės daryti nusikalstamas veikas atėmimo ar apribojimo tikslo realizavimas

Jei anksčiau nagrinėtas nubaudimo tikslas keliamas kiekvienai bausmei - tai atėmimas galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas yra tik kai kurių bausmių savybė. Skirtingoms bausmėms dėl jų nevienodo turinio keliami visiškai skirtingi tikslai. Pavyzdžiui, galiojančio BK 41 straipsnyje kaip vienas iš bausmės tikslų įtvirtintas tikslas atimti arba apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas. Taikant kai kurias BK 42 straipsnyje išvardytas bausmes, pavyzdžiui, baudą, neįmanoma pasiekti tokio tikslo, nes šios bausmės turinio nesudaro galimybė apriboti asmens laisvę ir taip atimti arba apriboti galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas⁶⁷. Taigi šio tikslo įtvirtinimą Lietuvos baudžiamajame įstatyme nulemia bausmės esmės samprata, o teismų praktikoje jis pasireiškia plačiu laisvės atėmimo bausmės taikymu. Pažymėtina, kad kai kurios bausmių rūšys tiesiog užprogramuotos šiam tikslui, pvz., viešųjų teisių atėmimas (BK 44 str.) ir teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas (BK 45 str.)

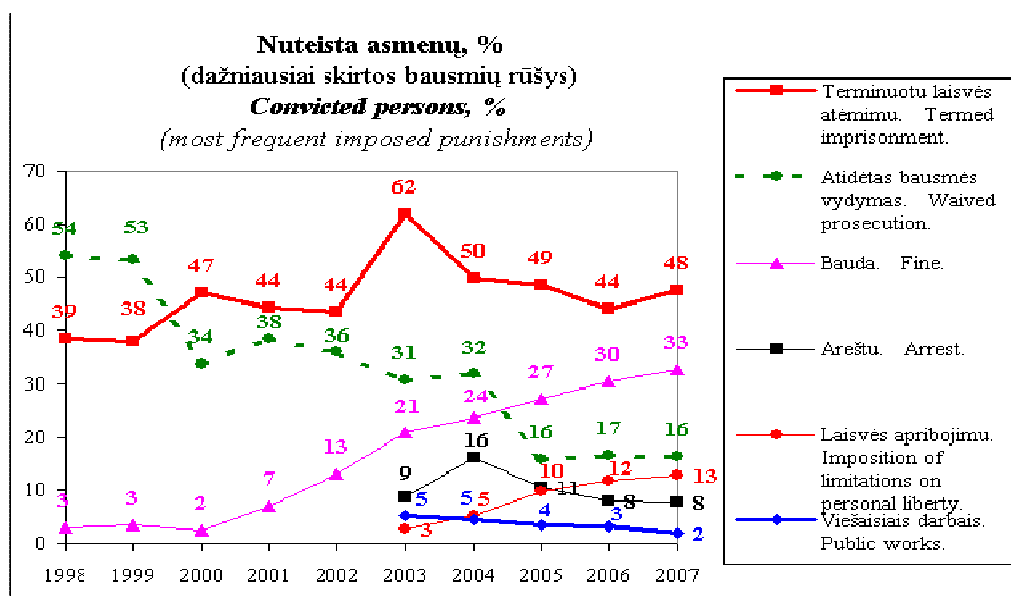
⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-P-464/2005

⁶⁷ Mališauskaitė S. Bausmių veiksmingumo vertinimo problemos ir jų sprendimo būdai // Jurisprudencija. 2003. Nr. 47(39).

atima iš nuteistojo galimybę padaryti nusikalstamą veiką valstybės tarnybai ar viešiesiems interesams. Iš dalies, pasak V. Piesliako, šis tikslas būdingas ir laisvės apribojimo bausmei. Atimant asmeniui laisvę arba ją apribojant siekiama sudaryti tokias fizines sąlygas, kurios užkirstų kelią naujai nusikalstamai veikai padaryti⁶⁸. Taigi, asmenys padarę pavojingesnius nusikaltimus įkalinami, tuo tarpu už mažiau pavojingus nusikaltimus jie susilaukia švelnesnės bausmės.

Panagrinėjus Lietuvos BK specialiosios dalies straipsnių sankcijas, taip pat atlikus bausmių taikymo teismų praktikoje analizę galima teigti, kad laisvės atėmimo bausmė yra vyraujanti bausmė, kurią numato Lietuvos BK ir ji dažniausiai yra taikoma skiriant bausmes. Tai galime pastebėti ir pažiūrėję į nusikaltimų prevencijos Lietuvoje centro pateiktą statistinę lentelę (žr. 3 grafikas). Net 48 % 2007 metais nuteistiems asmenim buvo paskirta terminuota laisvės atėmimo bausmė.

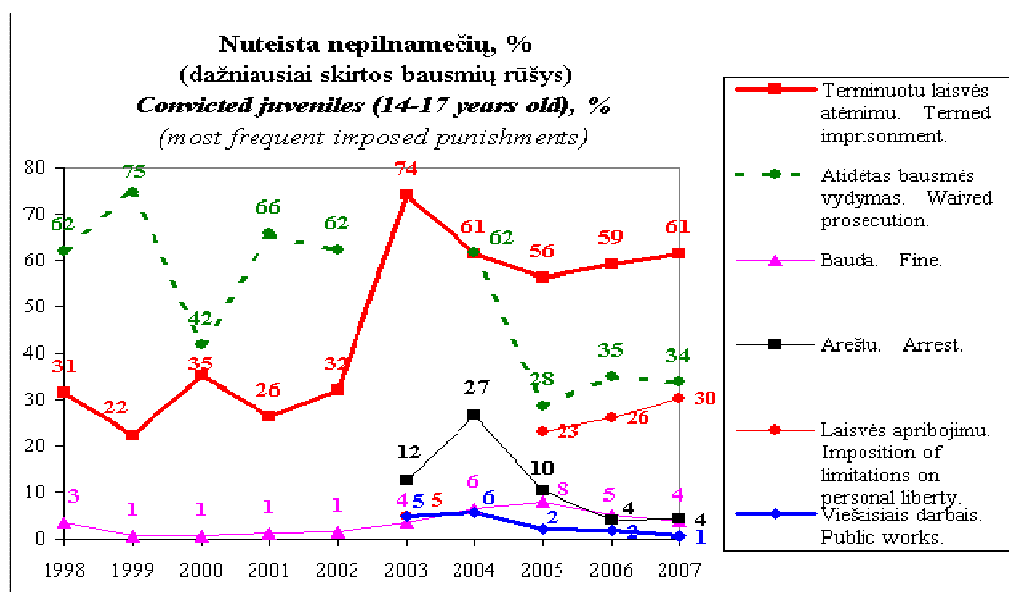
3 g r a f i k a s⁶⁹

Panaši situacija ir skiriant bausmes nepilnamečiams, čia deja taip pat dažnai taikoma su laisvės atėmimu susijusios bausmės (žr. 4 grafikas). Daug kalbama apie bausmių švelninimo politiką, tačiau matome, kad net 61% nuteistiems nepilnamečiam 2007 m. buvo paskirta terminuota laisvės atėmimo bausmė.

⁶⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius, 2004. P. 265.

⁶⁹ <http://www.nplc.lt/stat/asm/asm9.htm>

4 grafikas⁷⁰

Izoliuodami žmogų mes užkertame kelią jam padaryti naujus nusikaltimus, tačiau kiek efektyvi tokia bausmė ir ar ji būtinai turi būti skiriama už daugelį sankcijose numatytų nusikaltimų? Suprantama, kad laisvės atėmimo bausmė dažniausiai asocijuojasi su kalėjimu. Kalėjimas labai anksti tapo savaime suprantama bausme. Pirmaisiais XIX amžiaus metais dar jaučiamas jo neįprastumas; bet pasirodė, kad kalėjimas labai glaudžiai suaugęs su pačios visuomenės funkcionavimu, nes ilgainiui užmarštin nugrimzdo visi kiti baudimo būdai. Atrodė, kad jam nėra alternatyvos ir kad jį tiesiog atnešė istorijos tėkmė. Neatsitiktinai ir ne dėl įstatymų leidėjo užgaidos beveik visa bausmių skalė šiandien remiasi įkalinimu; tai lėmė idėjų progresas ir papročių švelnėjimas. Žinome visus kalėjimo minusus, žinome ir vis tiek nežinia, kuo jį pakeisti. Kalėjimas yra pasibjaurėjimą kelianti išeitis, be kurios esą neįmanoma išsiversti. Niekaip negalime atsikratyti požiūrio į kalėjimą kaip į „savaime suprantamą“ dalyką pirmiausia todėl, kad jis pagrįstas paprasčiausiu laisvės atėmimu. Laisvės atėmimo kaina visiems vienoda, be to, bausmė tiksliai paskiriama pagal laiko kintamąjį. Atimdamas iš nusikaltėlio laiką, kalėjimas įkūnija idėją, kad nusikalstama veika pavojinga ne tik aukai, bet ir visuomenei⁷¹.

Garsus rusų baudžiamosios teisės teoretikas S. Poznyševas pažymėjo neigiamą griežtų bausmių poveikį visuomenei, kuris pagimdo atgalinę reakciją, t. y. recidyvinį nusikalstamumą⁷². Dažnas laisvės atėmimo bausmių taikymas yra proporcingas recidyviniam nusikalstamumo

⁷⁰ <http://www.nplc.lt/stat/asm/asm9.htm>

⁷¹ Faucault M. Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas. – 1998. P. 272-273.

⁷² Poznyševas S. V. Nusikaltėlių baudimas ir taisymas. Kaunas-Marijampolė, 1939. P. 23.

didėjimui. Tiriant faktus įtakojančius nusikaltimų recidyvą, pastebėta tendencija, jog kuo jaunesnis asmuo padaro nusikaltimą, tuo didesnė tikimybė, jog ateityje jis įvykdys pakartotinį nusikaltimą. Ši tikimybė dar labiau sustiprėja, analizuojant nusikaltimų recidyvų atvejus, kuomet jaunam žmogui buvo paskirta laisvės atėmimo bausmė. Asmuo, anksti pradėjęs daryti nusikaltimus, neturi pradinį socialinių įgūdžių, o įgyti jų įkalinimo vietose yra labai sudėtinga. Taigi, didėja skaičius nuteistųjų, turinčių tik pradinį išsimokslinimą, neturinčių šeimų, o taip pat ir jokios darbo patirties, nekalbant jau apie profesinį mokymą. Akivaizdu, jog išvardinti veiksniai yra vieni svarbiausių ir padedančių jaunam žmogui vėl pritaipyti laisvėje, todėl jų nebuvimas gali reikšti tai, jog vis labiau silpnėja jauno žmogaus galimybės pritaipyti bendruomenėje. Taigi vertinant laisvės atėmimo bausmės skyrimą galima daryti išvadą, kad teismai laisvės atėmimo bausmę ypatingai atsargiai turėtų skirti nepilnamečiams, moterims, senyvo amžiaus asmenims, taip pat už nesunkius nusikaltimus arba pirmą kartą teisiamiesiems asmenims, nes ši bausmė ypač skausminga būna pirmą kartą⁷³. Kaip pastebi Jurgelaitienė, laisvės atėmimo bausmės vyravimas Lietuvos teismų praktikoje verčia abejoti valstybės vykdomos baudžiamosios politikos efektyvumu. Ji pastebi, kad atskirose užsienio valstybėse asmenų, atlikusių laisvės atėmimo bausmę, recidyvas sudaro apie 60 – 70 proc. , o Lietuvoje – apie 40 procentų⁷⁴. Griežtų bausmių skyrimas, visų pirma, laisvės atėmimo, jo termino prailginimas, maksimali nuteistųjų izoliacija, kaip rodo praktika, nepadeda sėkmingai įgyvendinti recidyvinio nusikalstamumo kontrolės⁷⁵. Antai Stankevičius nusikaltimų recidyvą sieja su bausmės efektyvumo problema, tai yra su baudžiamajame įstatyme įtvirtintų bausmės tikslų pasiekimo laipsniu. Anot jo, padidėjęs asmens pavojingumas visuomenei sietinas su atliktos bausmės neveiksmingumu, o tai yra pagrindas taikyti griežtesnes baudžiamąsias priemones naujai nusikaltusiam asmeniui⁷⁶.

Nepaisant to, reiktų pastebėti, kad ne maža dalis visuomenės visai pritaria dažnesniam laisvės atėmimo bausmės taikymui. Manychiau tai susiję su sunkius nusikaltimus padariusio asmens pavojingumu visuomenei. Visuomenė linkusi asmenį padariusį labai sunkų nusikaltimą, pripažintu pavojingu recidyvu, izoliuoti, įkalinti ir kuo ilgesniam laikui tokiu būdu užsitikrinant, kad toks žmogus neturės galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas. Teismas skirdamas laisvės atėmimo bausmę dažnai taip pat nurodo, kad būtent paskyrus laisvės atėmimo bausmę bus pasiekti bausmės tikslai ir atsižvelgus į daugelį nusikalstamos veikos aplinkybių, netikslinga būtų taikyti bausmės

⁷³ Walker N. Sentencing theory, law and practise. London, 1985. P. 145.

⁷⁴ Jurgelaitienė G. Kriminalinę bausmę atlikusių asmenų socialinė kontrolė recidyvinio nusikalstamumo socialinės prevencijos sistemoje // Jurisprudencija. 2001 T. 19(11).

⁷⁵ Ten pat.

⁷⁶ Stankevičius V. Baudžiamoji teisė: paskaitos. Kaunas, 1925. P. 82.

vykdymo atidėjimą. Antai LAT baudžiamojoje byloje Nr. 2K-71/2006 pasisakė, kad „teismas, sprenddamas klausimą dėl bausmės vykdymo, atidėjimo, turi atsižvelgti į visas bylos aplinkybes. Ypač svarbu įvertinti kaltininko asmenybę, nes tai lemia, ar bus pasiekti bausmės tikslai, įtvirtinti BK 41 straipsnio 2 dalyje“⁷⁷. Pasak LAT, „pirmosios instancijos teismas, atidedamas bausmės vykdymą, nepakankamai motyvavo BK 75 straipsnio taikymą <....> nepakankamai įvertino F. G. asmenybę, neatsižvelgė į tai, kad jis buvo jau keturis kartus teistas, teistumai neišnykę, bausmės vykdymas vieną kartą jau buvo atidėtas ir todėl nėra pagrindo manyti, jog bausmės tikslai bus pasiekti be realaus laisvės atėmimo bausmės atlikimo“⁷⁸. Panašiai laisvės atėmimo klausimą išsprendė ir kitas teismas. Kauno apygardos teismas 1999 m. birželio 29 d. nuosprendžiu nepilnamečius S. Klimą, A. Afanasjevą ir P. Vasiliauską pripažino kaltais padarius nusikaltimą, numatytą BK 272 str.3 d., ir nuteisė S. Klimą ir A. Afanasjevą laisvės atėmimu kiekvieną trejiems metams ir šešioms mėnesiams, o P. Vasiliauską – trejiems metams. Teismas apsvarstė galimybę nuteistiesiems pritaikyti BK 47¹ str., tačiau, atsižvelgęs į nusikaltimo pobūdį, sprendė, kad bausmės tikslų atidedant paskirtosios bausmės vykdymą pasiekti negalima. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija nutartyje nurodė, kad „nors nuteistieji atlygino nusikaltimu padarytą žalą, atsiprašė nukentėjusiųjų, patys atvyko į policijos komisariatą ir prisipažino padarę nusikaltimą, nuoširdžiai gailisi, tačiau padaryto nusikaltimo pobūdis, nusikaltimo padarymo būdas, veikos išraiška, neigiami asmenybių požymiai neleidžia manyti, kad nuteistieji gali pasitaisyti be realaus bausmės atlikimo“⁷⁹.

Teismas skirdamas laisvės atėmimo bausmę ir tokiu būdu izoliuodamas asmenį nuo visuomenės, tokį savo sprendimą sieja ne su vienu baudžiamajame įstatyme įtvirtintu bausmės tikslu – atimti nuteistam asmeniui galimybę daryti nusikalstamas veikas, o atsižvelgdamas ir į kitus BK 41 str. nurodytus bausmės tikslus. Antai baudžiamojoje byloje Nr. 2K-615/2006 nuteistasis D.K. teigia, kad jam netikslinga skirti realios laisvės atėmimo bausmės, nes kitoje byloje buvo pripažinta, kad jis gali būti taisomas neizoliavus nuo visuomenės. Atsakydama į tai, kolegija pažymi, kad „bausmės paskirtis yra ne tik sulaukyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo, atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas, paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų, bet ir nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą. Todėl ankstesnių teismų sprendimai, įvertinant kaltininko veikos

⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-71/2006

⁷⁸ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-71/2006

⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla 1999 m. birželio 29 d.

*pavojingumą ir paskyrus D. K. realią laisvės atėmimo bausmę už šioje byloje ištirtą veiką, yra teisingi, nes kitaip minėti bausmės tikslai nebūtų pasiekti*⁸⁰.

Taigi, reikia pripažinti, kad negalima apsieiti be laisvės atėmimo bausmės, tačiau reiktų „normuoti“ jos taikymą. Laisvės atėmimo bausmė, kaip labiausiai besikėsianti į asmens laisvę ir valstybei brangiausiai kainuojanti, nes vieno nuteistojo išlaikymas valstybei per metus vidutiniškai sudaro apie 6000 litų (išskaitos iš nuteistųjų laisvės atėmimo darbo užmokesčio pataisos darbų įstaigų išlaikymui yra minimalios, nes dirba tik apie 25 proc. visų nuteistųjų). Vakarų ir Centrinės Europos valstybėse dirba nuo 20 iki 70 proc. visų nuteistųjų⁸¹.

Reiktų pripažinti, kad laisvės atėmimo bausmė, be abejo, yra veiksmingiausia bausmės rūšis kai kalbama apie nusikaltimą padariusio asmens izoliavimą, tačiau viena laisvės atėmimo bausmė negali pasiekti tų kriminalinei bausmei keliamų tikslų, kuriuos formuluoja šiuolaikinė baudžiamoji politika⁸². Laisvės atėmimo bausmė turi būti taikoma tik tada, kai nėra kitų būdų viešai tvarkai užtikrinti⁸³. Laisvės atėmimo bausmė turi *ultima ratio* (paskutinės priemonės), kurios neįmanom išvengti atsižvelgiant į nusikaltimo sunkumą. Iš to darytina išvada, kad laisvės atėmimas taikytinas tiktais atvejais, kai byloje tiriami faktai yra tokie rimti, kad negalima skirti alternatyvios bausmės⁸⁴. Taigi kritikuojant laisvės atėmimo bausmę iškilo poreikis sukurti šiai bausmės rūšiai alternatyvą, nes Lietuvoje, kaip tik yra tinkama alternatyvių bausmių taikymo erdvė⁸⁵. Kai kalbama apie alternatyvą laisvės atėmimui, Kačerauskas išskiria galimus du šio klausimo analizavimo aspektus. Pirmas aspektas – probacija, kai alternatyvą laisvės atėmimui sudaro bausmės vykdymo atidėjimas, kuriam priklauso kai kurių baudžiamosios teisės specialistų siūlomas lygtinio nuteisimo instituto grąžinimas. Antrąją alternatyvą, pasak jo, sudaro laisvės atėmimui alternatyvios bausmės, kurias galiojantis BK numato net šešias: viešųjų teisių atėmimas, teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas, viešieji darbai, bauda, laisvės apribojimas, areštas⁸⁶.

Tarptautiniai teisės aktai bausmių vykdymo klausimais pabrėžia, kad laisvės atėmimu turi būti siekiama pataisyti nusikaltusį asmenį, nusikaltėlio pataisymas suvokiamas kaip atlikusio

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-615/2006

⁸¹ Švedas G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Vilnius, 2003. P. 83.

⁸² Kačerauskas J. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įteisintų bausmių alternatyvių laisvės atėmimui vertinimas, remiantis baudžiamosios politikos kontekstu. // Jurisprudencija. 2004 m. Nr. 57(49).

⁸³ Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001. P. 543.

⁸⁴ Ten pat.

⁸⁵ Martijošius A. Alternatyvių bausmių sąvoka ir kai kurios jų rūšys užsienio šalyse. // Teisė. 1995. Nr. 29. P. 68.

⁸⁶ Kačerauskas J. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įteisintų bausmių alternatyvių laisvės atėmimui vertinimas, remiantis baudžiamosios politikos kontekstu. // Jurisprudencija. 2004 m. Nr. 57(49).

bausmę asmens sugebėjimas savo gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis⁸⁷. Būtent šis tikslas yra vertintinas kaip pažangus ir reikalaujantis platesnės analizės.

2.5. Bausmės tikslo – paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų įgyvendinimo problemos.

Lietuvos BK 41 straipsnio 2 dalies 4 punkte įtvirtintas vienas iš bausmės tikslų, kuriuo siekiama, kad atlikę bausmę asmenys nedarytų naujų nusikalstamų veikų. Šis tikslas pakeitė pataisymą bei perauklėjimą kaip ankstesniuose įstatymuose formuluojamus bausmės tikslus. Kaltininkui bausmė skiriama ne tik siekiant jį nubausti, bet ir kad jis atlikdamas bausmę susimąstytų dėl savo poelgio žalingumo ir nepriimtumo ir ateityje nedarytų naujų nusikalstamų veikų, gerbtų visuomenėje galiojančias teisės normas⁸⁸. Taigi konstatuojama, kad žmogaus izoliavimas, įkalinimas nėra išeitis ir garantas jog asmuo ateityje nenusikals. Šis bausmės tikslas įgalina valstybę taikyti pozityvias poveikio priemones, kurios kiekvienai bausmei yra skirtingos, pavyzdžiui, skyrus laisvės atėmimą pataisymo priemonės yra bausmės atlikimo režimas, nuteistųjų darbas, profesinis ir bendrasis lavinimas, nuteistųjų socialinė rehabilitacija. Reiktų paminėti, kad nuteistųjų socialinė rehabilitacija – tai visuomenės kultūros, pataisos įstaigų darbuotojų, valstybės ir savivaldybių institucijų, visuomeninių organizacijų, religinių bendruomenių ir bendrijų bei kitų juridinių ir fizinių asmenų ir nuteistųjų konstruktyvi sąveika, apimanti nuteistųjų gero vardo atitaisymą, humanišką santykių su auka atkūrimą, moralinės ir materialinės žalos atlyginimą, teisių grąžinimą, teistumo panaikinimą, fizinį, psichologinį ir pedagoginį, ekonominį, medicininį, dorovinį, teisinį parengimą integruojantis į visuomenę, socialinio statuso atkūrimą, visateisio piliečio ugdymą, kad nuteistasis galėtų pakankamai gerai funkcionuoti visuomenėje ir taptų naudinga bei vertinga asmenybe tiek pačiam sau, tiek šeimai ir visuomenei⁸⁹. Taigi taikomų individualių priemonių visuma turi įtikinti asmenį, jog nusikalstamas elgesys yra nepriimtinas jam pačiam ir visuomenei, todėl atlikęs bausmę jis turėtų sugebėti savo gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis⁹⁰.

Kaip šis tikslas įgyvendinamas bausmių vykdyme? Bausmės vykdymas – tai realus nubaudimo įgyvendinimas per visą nuosprendžiu nustatytą laiką. Kadangi nubaudimas pasireiškia

⁸⁷ Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius, 2006. P. 39.

⁸⁸ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Vilnius, 2008. P. 210.

⁸⁹ Dermontas J. Nuteistųjų alternatyvia laisvės atėmimo bausme. Iš: Acta Pedagogica Vilnensia: mokslo darbai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005. 15 tomas. P. 224.

⁹⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius, 2004. P. 265.

per tam tikrus teisių apribojimus, tai bausmės atlikimo esmė ir yra ta, kad nuteistasis juos patirtų⁹¹. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso pirmame straipsnyje bausmės paskirtis apibūdinama tokia formuluote: „Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo įstatymų paskirtis yra nustatyti tokia bausmės vykdymo tvarką, kad nuteistasis, atlikęs bausmę, savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis“⁹². Jokių kitų bausmės vykdymo tikslų šis kodeksas nenumato. Šiuo aspektu įstatymų leidėjas kelia sau ir kitiems bausmių vykdymo teisės aktus priimančioms subjektams tikslą, kad teisinis bausmių vykdymo reglamentavimas leistų ne tik išsaugoti nuteistųjų gyvybę, sveikatą bei savigarbą, bet ir formuotų nuteistųjų kaip visuomenės narių atsakomybę už savo elgesį jausmą, tokį požiūrį į gyvenimą ir įgūdžius kurie padėtų jiems tapti įstatymus, žmogiškąsias vertybes ir visuomenės saugumą gerbiančiais žmonėmis. Net ir pati griežčiausia bet kurios bausmės pataisos priemonė – bausmės atlikimo režimas – turi apimti tik būtiniausias suvaržymus ir negali didinti nuteistųjų kančių⁹³. Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rezoliucija (73) 17 dėl trumpam terminui nuteistų suaugusių nusikaltėlių siūlo propaguoti režimo metodus, apimančius mažiau izoliavimo ir neužtraukiančius asmeniui socialinės dėmės⁹⁴. Taigi teismas skirdamas nuteistajam bausmę nustato ir jo režimą, t.y. nurodo kur turi pastarasis atlikti paskirtą bausmę, kokiomis sąlygomis. Panagrinėjus teismų priimamus nuosprendžius skiriant bausmes, galime iš kart pastebėti, kad teismai lakoniškai vienuose nuosprendžiuose nurodo jog bausmės tikslai gali būti pasiekti skiriant kaltinamajam bausmę (areštą), kituose nuosprendžiuose, kad bausmės tikslai bus pasiekti skiriant kaltinamajam laisvės atėmimo bausmę ją atliekant pataisos namuose. Reikia manyti, kad parinkdamas bausmę ir nustatydamas jos atlikimo sąlygas, teismas yra įsitikinęs, kad tai labiausiai paveiks nuteistąjį bei ateityje jis savo gyvenimo tikslų sieks teisėtais būdais. Antai Vilniaus apygardos teismo 2003 m. liepos 8 d. nuosprendžiu A.G. pagal BK 260 straipsnio 1 dalį paskirtas 80 parų areštas. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2003 m. rugsėjo 18 d. nuosprendžiu nuteistojo A.G. nusikalstamą veika perkvalifikavo iš BK 260 straipsnio 1 dalies į BK 259 straipsnio 1 dalį ir paskyrė jam bausmę - 45 paras arešto, nustatant areštą atlikti poilsio dienomis. Kolegija pažymėjo, kad „*paskiriant bausmę (areštą) atlikti ne ištaisai, o poilsio dienomis bus pasiekti bausmės tikslai*“⁹⁵. Tokį sprendimą priimdama ji atsižvelgė į tai, kad „*kasatorius pirmą kartą teisiamas, anksčiau nėra buvęs*

⁹¹ Pavilionis V. Kriminalinių bausmių vykdymo teisiniai pradai. Vilnius, 1990. P. 77.

⁹² Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 73 - 3084.

⁹³ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras. Vilnius. 2004. P. 25.

⁹⁴ Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rezoliucija (73) 17 Dėl trumpam terminui nuteistų suaugusių nusikaltėlių. Priimta 1973 m. balandžio 13 d.

⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-145/2004

*teisėsaugos institucijų akiratyje, neseniai įsidarbino, charakterizuojamas teigiamai bei tokiu būdu atlikdamas bausmę kasatorius nepraras socialinių ryšių, darbo. Skirdama tokią bausmę kolegija suteikia kasatoriui galimybę įrodyti, kad nusikalstama veika buvo atsitiktinio pobūdžio ir nuteistasis nedarys naujų nusikalstamų veikų*⁹⁶. Taigi apibendrinant būtų galima teigti, kad kolegija priimdama tokį nuosprendį ir skirdama tokios rūšies bausmę bei nustatydamą jos atlikimo sąlygas siejo ją su BK 41 straipsnyje įtvirtintais tokiais bausmės tikslais kaip – nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą ir paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų. Manychiau toks sprendimas visiškai priimtinas. Bausmės dydis, jos atlikimo sąlygos, šioje situacijoje atitinka padarytos veikos pavojingumą ir teigiamas asmenybės charakterizavimas leidžia daryti išvadą, jog nebūtina taikyti griežtesnės bausmės ir jos atlikimo sąlygų. Teismui skyrus laisvės atėmimo bausmę taip pat nustatomas bausmės atlikimo režimas, nurodoma ar nuteistasis bausmę atliks pataisos namuose, kalėjime ar atviroje kolonijoje. Antai M. J. Baudžiamojoje byloje Nr. 2K-339/2007 nuteistas pagal 129 straipsnio 2 dalies 9 punktą ir pagal BK 183 straipsnio 2 dalį laisvės atėmimu dvylikai metų įpareigojant paskirtą bausmę atlikti pataisos namuose⁹⁷. Baudžiamojoje byloje Nr. 2K-648/2005 Svetlana Junevič nuteista pagal BK 135 straipsnio 1 dalį laisvės atėmimu vieneriems metams šešioms mėnesiams, bausmę atliekant atviroje kolonijoje⁹⁸.

Taigi bausmės paskyrimu ir jos vykdymu siekiama, kad asmenys, atlikę bausmę, laikytųsi valstybėje galiojančių įstatymų ir vėl nenusikalstų. Tai yra ne kas kita, kaip nuteistųjų resocializacija⁹⁹. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 111 straipsnyje nustatyta, kad viena iš pataisos priemonių nuteistiesiems, kuriems paskirtas laisvės atėmimas, yra socialinė rehabilitacija. Šio kodekso 136 –146 straipsniuose apibrėžtas ir socialinės rehabilitacijos organizavimas, pagrindiniai socialinės rehabilitacijos tikslai ir formos.

Apie nuteistųjų rehabilitaciją, jos problemas yra pasisakęs Julius Dermontas darbe „Nuteistųjų alternatyvia laisvės atėmimo bausme rehabilitacija“¹⁰⁰. Jis pabrėžia, kad socialinė rehabilitacija taikoma nuteistiesiems, kuriems paskirtas laisvės atėmimas, taip pat taikoma nuteistiesiems, kuriems paskirtas laisvės apribojimas arba areštas. Jis pažymi, kad arešto bausmės įvedimas prieštarauja tarptautiniams standartams. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucijoje

⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-145/2004

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-339/2007

⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-648/2005

⁹⁹ Jurgelaitienė G. Kriminalinę bausmę atlikusių asmenų socialinė kontrolė recidyvinio nusikalstamumo socialinės prevencijos sistemoje // Jurisprudencija. 2001 T. 19(11).

¹⁰⁰ Dermontas J. Nuteistųjų alternatyvia laisvės atėmimo bausme. Iš: Acta Pedagogica Vilnensia: mokslo darbai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005. 15 tomas.

(73)17 dėl trumpam terminui nuteistų suaugusių nusikaltėlių rekomenduojama „apriboti trumpalaikių įkalinimo bausmių skyrimą“, nes jų „efektyvumas (...) yra vis labiau abejotinas“ ir vietoj arešto bausmės taikyti probaciją (probation – bandomasis laikotarpis, skiriamas lygtinai nuteistajam), skirtą „labiau socialiniam nei baudžiamajam veiksmui“, apimančią „mažiau izoliavimo ir neužtraukiančio asmeniui socialinės dėmės“ bei nedidinančią „finansinių išlaidų (...) dėl penitencinių įstaigų statybos ir išlaikymo“¹⁰¹. Minimioje rezoliucijoje siūloma imtis visų įmanomų priemonių apriboti įkalinimo bausmes asmenims, padariusiems mažesnius nusikaltimus ar asmenims, kurie laikomi nelabai pavojingi visuomenei. Nuteistųjų izoliacija apsunkina jų grąžinimą, integraciją į visuomenę. Beveik 40 % įkalinusių Lietuvoje (2007 m. pradžioje) atlieka ilgesnę nei 5 metų laisvės atėmimo bausmę. Daugiau kaip 20 % įkalinusių atlieka nuo 3 iki 5 metų trukmės laisvės atėmimo bausmę. Teismo paskirta ilga laisvės atėmimo bausmė vėliau trumpinama lygtiniu paleidimu, tačiau vis tiek sudaro maždaug 2 metus. Kaip rodo kriminologiniai tyrimai, penkeri įkalinimo metai yra riba, kurią peržengus grąžinti buvusį kalinį į visuomenę yra labai sunku. Per tokį laiką jis praranda būtinus socialinius įgūdžius. Tai ypač aktualu tuomet, kai valstybė, pergyvena intensyvios socialinės ir ekonominės kaitos laikotarpį¹⁰². Nuteistųjų pasirengimas gyventi laisvėje, kaip pabrėžiama 1955 m. Jungtinių Tautų Organizacijos patvirtintuose Tipinėse minimaliose elgesio su kaliniais taisyklėse¹⁰³ ir Europos kalinimo įstaigų taisyklėse¹⁰⁴, formuojamas izoliuotoje nuo visuomenės nepalankioje socialinėje, kriminalinėje aplinkoje. Dėl to tarptautiniu mastu Europos Sąjungos valstybėse baudžiamoji nuteistųjų izoliacijos nuo visuomenės politika keičiama alternatyviomis laisvės atėmimo bausmėmis, kurios įgyvendinamos ne pataisos įstaigose, o nuteistieji paliekami gyventi bendruomenėje, šeimoje su tam tikrais įpareigojimais ir apribojimais.

Lietuvoje siekiant mažinti įkalinusių asmenų skaičių ir atsižvelgiant į Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliuciją (73)17, taip pat Europos Tarybos Ministrų komiteto 1992 m. priimtą rekomendaciją „Europos visuomeninių sankcijų ir poveikio priemonių taisyklės“¹⁰⁵, Europos Tarybos Ministrų komiteto 1999 m. rugsėjo 30 d. Priimtą rekomendaciją Nr. R (99)22 „Dėl kalėjimų

¹⁰¹ Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rezoliucija (73)17 dėl trumpam terminui nuteistų suaugusių nusikaltėlių. Priimtas 1973 m. balandžio 13 d.

¹⁰² Sakalauskas G. Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė. Sociologija. Mintis ir veiksmas 2007/2(20), ISSN 1392-3358.

¹⁰³ Jungtinių Tautų Organizacijos 1955 metų „Tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės“. – <http://www.un.org/russian/document/convents/prison.htm>

¹⁰⁴ Europos kalinimo įstaigų taisyklės. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R (87) 3 priimta 1987 m. vasario 12 d.

¹⁰⁵ Europos Tarybos Ministrų komiteto 1992 m. priimta rekomendacija „Europos visuomeninių sankcijų ir poveikio priemonių taisyklės“.

perpildymo ir kalėjimų populiacijos mažinimo¹⁰⁶ ir kitus tarptautinius teisės aktus, vis labiau taikomas bausmių vykdymo atidėjimas (pagal 1961 m. BK 46 str. kitaip žinomas kaip lygtinis nuteisimas). Galiojantis BK 75 straipsnis numato, kad bausmės vykdymas gali būti atidėtas, jei teismas nusprendžia, kad yra pakankamas pagrindas manyti, jog bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo. Spręsdamas šį klausimą teismas atsižvelgia į nusikaltimo pobūdį, jo pavojingumo laipsnį, kaltininko asmenybę bei atsakomybę lengvinančias ir sunkinančias aplinkybes. Reikia pažymėti, kad bausmės vykdymo atidėjimo terminas nepriklauso nuo teismo skiriamos bausmės rūšies bei dydžio ir negali būti mažesnis nei vieneri metai ir didesnis negu treji metai. Laiką, kuriam atidėtas paskirtos bausmės vykdymas, teismas parenka atsižvelgdamas į skiriamus nuteistajam įpareigojimus bei jų įvykdymo trukmę, taip pat į galimumą pasiekti bausmės tikslus vykdant nuteistojo elgesio kontrolę¹⁰⁷. Pasitaiko atvejų, kai teismas nepagrįstai sumažina bausmės vykdymo atidėjimo terminą. Antai Kauno miesto apylinkės teismas 1999 m. kovo 15 d. nuosprendžiu R.Grigaliūną pripažino kaltu padarius nusikaltimą, numatytą BK 322 str., ir nuteisė laisvės atėmimu šešiams mėnesiams, pritaikė jam BK 47¹ str. ir bausmės vykdymą atidėjo šešiams mėnesiams, paskirdamas jam teismo įpareigojimus. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija, nagrinėdama bylą kasacine tvarka, 1999 m. birželio 15 dienos nutartimi Kauno miesto apylinkės teismo nuosprendį pakeitė ir nuteistajam R.Grigaliūnui BK 47¹ str. pagrindu apylinkės teismo paskirtos bausmės vykdymą atidėjo vieneriems metams. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija nurodė, kad Kauno miesto apylinkės teismas netinkamai pritaikė BK 47¹ str., nes paskirtos bausmės vykdymas galėjo būti atidėtas ne trumpesniai kaip vienerių metų laikui. Šio termino sutrumpinti negalima ir tada, kai skiriama švelnesnė negu įstatymo numatyta bausmė¹⁰⁸.

Teismas taikdamas bausmės vykdymo atidėjimą nustato ir tam tikrus įpareigojimus bei atitinkamas poveikio priemones. Antai BK 67 straipsnis numato išsamų sąrašą baudžiamojo poveikio priemonių ir nurodo, kad jos turi padėti įgyvendinti bausmės paskirtį. Be baudžiamųjų poveikio priemonių teismas turi teisę paskirti nuteistajam vieną ar kelis BK 75 straipsnio 2 dalyje numatytus įpareigojimus. Štai Kaišiadorių rajono apylinkės teismas 1999 m. balandžio 26 d. nuosprendžiu S.Butvilą nuteisė už nusikaltimo, numatyto BK 225 str. 2 d., padarymą laisvės atėmimu dvejiems metams šešiams mėnesiams ir pritaikęs BK 47¹ str. bausmės vykdymą atidėjo dvejiems

¹⁰⁶ Europos Tarybos Ministrų komiteto 1999 m. rugsėjo 30 d. priimta rekomendacija Nr. R (99)22 Dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos mažinimo.

¹⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Teismų praktikos, taikant paskirtų bausmių vykdymo atidėjimą, apžvalga. 2000m. birželio 16 d.

¹⁰⁸ Ten pat.

metams, paskirdamas teismo įpareigojimą – be bausmės vykdymo atidėjimo priežiūrą vykdančios institucijos sutikimo nekeisti gyvenamosios vietos¹⁰⁹. Kokį įpareigojimą paskirti nustato teismas atsižvelgdamas į bylos aplinkybes. Antai Vilniaus rajono apylinkės teismas, nuteisdamas I. Pilipaitę ir T. Pilipą pagal BK 131 str. 2 d. bei 45 str. kiekvieną pataisos darbais darbovietėje ir atidėdamas bausmės vykdymą, paskyrė nuteistiesiems įpareigojimą – atsiprašyti nukentėjusiojo V. Vostrovo¹¹⁰.

Taigi bausmės vykdymo atidėjimo taikymu tikimasi, kad taip žmogus nepraras savo socialinių įgūdžių, skirtų įpareigojimų ir baudžiamojo arba auklėjamojo poveikio priemonių paskyrimas privers asmenį susimąstyti dėl savo nusikalstamų poelgių bei tuo pačiu, padės sumažinti įkalinėtų asmenų skaičių. Daugeliu atveju manyčiau tai pasiteisina, tačiau ne visada galimas bausmės vykdymo atidėjimas. Baudžiamasis įstatymas numato, kad bausmės vykdymo atidėjimas gali būti taikomas asmeniui nuteistam laisvės atėmimu už vieną ar kelis baudžiamuosius nusižengimus, nesunkius ar apysunkius tyčinius nusikaltimus ne daugiau kaip trejiems metams arba ne daugiau kaip šešeriems metams už dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus (BK 75 straipsnio 1 dalis). Be laisvės atėmimo bausmės, kaip jau minėjome anksčiau negalima apsieiti, tačiau kaip pabrėžia Europos Tarybos ministrų komiteto rezoliucija (76)2 “Dėl elgesio su ilgam terminui nuteistais kaliniais”¹¹¹ ilgalaikės laisvės atėmimo bausmės turi būtų skiriamos tik tais atvejais, kai jos būtinos visuomenės saugumui ir kai tik atsiranda palankios prognozės priklausomai nuo statutinių reikalavimų, susijusių su atlikta bausme, suteikti kaliniui lygtinį paleidimą¹¹². Lietuvoje taikant lygtinį paleidimą įstatymas nereikalauja, kad nuteistasis jau būtų pasitaisęs, todėl teismui turi būti pateiktas raštiškas nuteistojo išipareigojimas doru elgesiu ir stropiu darbu įrodyti, kad pasitaisys¹¹³. Taigi asmeniui patekus į įkalinimo įstaiga siekiama asmens socializacijos, socialinės reabilitacijos ir tai ypač pabrėžiama tarptautiniuose teisės aktuose. Antai Jungtinių Tautų Organizacijos patvirtintose Tipinėse minimaliose elgesio su kaliniais taisyklėse (60 –62 taisyklė) rekomenduojama socialinę reabilitaciją taikyti ir asmenims, lygtinai paleistiems iš kalinimo įstaigų: „Pageidautina, kad būtų imamasi reikiamų priemonių laipsniškai grąžinti kalinį į gyvenimą visuomenėje“, „jų priežiūra neturi būti patikėta policijai ir turi būti derinama su veiksminga socialine parama“, integruojant

¹⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Teismų praktikos, taikant paskirtų bausmių vykdymo atidėjimą, apžvalga. 2000m. birželio 16 d.

¹¹⁰ Ten pat.

¹¹¹ Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rezoliucija (76)2 Dėl elgesio su ilgam terminui nuteistais kaliniais. Priimtas 1976 m. vasario 17 d.

¹¹² Ten pat.

¹¹³ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras. Vilnius, 2004. P. 447.

nuteistuosius į visuomenę „reikėtų pritraukti visuomenines organizacijas“¹¹⁴. Analogiškos socialinės rehabilitacijos rekomendacijos pateikiamos Europos kalnimo įstaigų taisyklėse – 70-a taisyklė: „Kiek galima greičiau po priėmimo į kalnimo įstaigą reikėtų pradėti kalinių rengimą išėiti į laisvę“¹¹⁵. Tuo norima pasakyti, kad prižiūrint kalinius reikėtų pabrėžti ne jų išskyrimą iš visuomenės, bet tai, kad jie tebėra tos visuomenės dalis. Todėl skatintina visuomeninių tarnybų ir socialinių darbuotojų pagalba kalnimo įstaigos personalui, siekiant kalinių socialinės rehabilitacijos, o ypač palaikant ir gerinant santykius su šeimomis, kitais asmenimis bei socialinėmis tarnybomis. Jurgelaitienė pažymi, kad atleidus nuo kriminalinės bausmės arba asmeniui ją atlikus, valstybė ir visuomenė turėtų panaudoti įvairias socialines recidyvinio nusikalstamumo prevencines priemones: socialines, ekonomines, teisės, švietimo, kultūrinės. Bausmės paskirtis ir jos vykdymas netiesiogiai daro įtaką visuomenės moralumo būklei ir veikia kaip socialinių ryšių sistema – nusikaltimas – bausmė – nuteistasis – visuomenė¹¹⁶. Tačiau valstybėje susiklosčiusios situacijos įvertinimas leidžia daryti išvadą, kad prevencinių priemonių taikymo praktika kol kas nėra sėkminga¹¹⁷.

2.6. Teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmę

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 41 straipsnio 2 dalies 5 punkte skelbia, kad bausmės paskirtis „užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą“. Labiausiai aiškintinas teisingumo principo įgyvendinimo tikslas. Teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimas yra naujas baudžiamajame įstatyme įtvirtintas bausmės tikslas, nes anksčiau galiojusiam BK tokia bausmės paskirtis nebuvo minima. Tai bendrasis, būdingas visoms teisės šakoms, principas. Tačiau bausmių skyrimo jis įgauna specifinių ypatumų, kuriuos nulemia būtinumas užtikrinti kaltininkui tokios tinkamai individualizuotos bausmės paskyrimą, kuri geriausiai atitiktų įstatyme įtvirtintos bausmės paskirtį.¹¹⁸ Šis principas atspindi esminę įstatymų leidėjo idėją, kuri gali būti įvardyta kaip tam tikros teismų praktinės veiklos pagrindinių kryptių nustatymo bausmių skyrimo tikslas. Lietuvos teisės doktrinoje nėra bendro požiūrio į teisingumo principą ir jo turinį, todėl teisingos bausmės samprata gali būti nevienareikšmė. Ji remiasi konkrečiau teisingumo ar neteisingumo suvokimu.

¹¹⁴ Jungtinių Tautų Organizacijos 1955 metų „Tipinės minimalios elgesio su kalniais taisyklės“. – <http://www.un.org/russian/documen/convents/prison.htm>

¹¹⁵ Europos kalnimo įstaigų taisyklės. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R (87) 3 priimta 1987 m. vasario 12 d.

¹¹⁶ Jurgelaitienė G. Recidyvinė nusikalstamumo prevencija Lietuvos Respublikoje. Vilnius, 2001.

¹¹⁷ Jurgelaitienė G. Kriminalinę bausmę atlikusių asmenų socialinė kontrolė recidyvinio nusikalstamumo socialinės prevencijos sistemoje // Jurisprudencija. 2001 T. 19(11).

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius, 2004. P. 265.

Paminėtina, jog teisingumo sampratos klausimai įvairiai gvildenami filosofų, teologų ir teisininkų darbuose. Antai Vakarų teologijoje sukurta teisingumo koncepcija buvo grindžiama nuodėmių išpirkimo doktrina. Pagal kurią, teisingumas reikalauja, kad už kiekvieną nuodėmę (nusikaltimą) būtų mokama laikinomis kančiomis; kad tos kančios, t.y. bausmė, atitiktų nuodėmingą poelgį; kad ji reabilituotų („atkeršytų“) konkretų pažeistą įstatymą.¹¹⁹

Vienas žymiausių XX amžiaus teisės teorijos atstovų H. L. A. Hartas teigia, kad įvairūs teisingumo idėjos taikymai remiasi bendru principu, jog individai turi teisę į tam tikrą lygią arba nelygią su kitais padėtį. „Vadinasi, teisingumas tradiciškai suprantamas kaip pusiausvyros arba proporcijos palaikymas arba atstatymas, o svarbiausiasis teisingumo priesakas dažnai formuluojamas taip: „Vienodas bylas traktuok vienodai“; tačiau pastarąją formuluotę reikia papildyti: „o skirtingas bylas – skirtingai“¹²⁰.

Galbūt todėl baudžiamieji įstatymai, susiję su bausmių skyrimu, yra ta sritis, kur įvairių valstybių įstatymuose galima pastebėti daugiausia skirtumų. Pavyzdžiui, Common law sistemoje paprastai laikomasi Harto suformuluoto principo „Vienodas bylas traktuok vienodai“. Todėl Anglijoje skiriant bausmę teisingumo siekiama ne analogiškais bausmėmis, bet vienodumo, vertinant atskiras bylos aplinkybes.

Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje šioms nuostatomis artimiausia yra V. Piesliako pozicija. Jis teigia, kad „Analogiški nusikaltimai, padaryti analogiškais sąlygomis, turi būti baudžiami analogiškai. Jei teisėjas analogiškus nusikaltimus vertins skirtingai, taigi ir kaltininkus baus skirtingai, nesvarbu, ar griežtai, ar švelniai, tai nebus teisingumas. Tai anarchija, kuri gimdo piktnaudžiavimus ir kitokias blogybes...“¹²¹. Teisingumo aspektas skatina siekti vienodos baudžiamosios politikos, kad už analogiškas veikas, panašioms asmenybėms teismai skirtų tokias pačias bausmes, neatsižvelgiant į tai, kuriame teisme priimamas nuosprendis. Sakydami, kad bausmė turi būti teisinga, turime galvoje ir tai, kad asmens padariusio vagystę ar sužalojusio asmenį dėl Kelių eismo saugumo taisyklių pažeidimo Vilniuje, veika bus įvertinta ir jis bus nubaustas panašiai kaip pažeidėjas, padaręs tokią pat veiką Kaune ar Klaipėdoje. Jei vairuotojas, sužalojęs vaiką, yra nubaudžiamas griežčiau negu sužalojęs pagyvenusį asmenį vairuotojas tik dėl nukentėjusiojo amžiaus ar dėl to, kad byla sukėlė didelį rezonansą visuomenėje, tai jau kelia abejonių teisingumui¹²². Tokiu būdu, teisingumas – visų pirma teisingas baudžiamasis įstatymas

¹¹⁹ Drakšas R. Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos. Vilnius, 2008. P. 111.

¹²⁰ Hart H. L. A. Teisės samprata. P. 267.

¹²¹ Piesliakas V. Bausmių skyrimo nuostatų tobulinimo problemos. Teisės problemos. 1996. Nr. 2. P.8.

¹²² Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Vilnius, 2006. P. 104.

sudarantis sąlygas vienodai teisminei praktikai. Teismas klauso tik įstatymo, todėl jis privalo derinti įstatymo jam suteiktą laisvę ir vienodą baudžiamojo poveikio priemonių parinkimo bei skyrimo praktiką, neatsižvelgiant į teisėjo nuotaiką ar bylos nagrinėjimo vietą ir laiką. Taigi čia iškyla teisingumo ir teismo laisvės santykio problema. V. Piesliakas pažymi, kad teisingumo nereikia painioti su teismo laisve. Teismo laisvė reikalinga tam, kad jis galėtų vykdyti teisingumą, tinkamai individualizuoti bausmes atsižvelgdamas į visus bylos ypatumus. Teismas klauso tik įstatymo, tačiau jei teisėjas, pasinaudodamas įstatymo suteikta laisve, analogiškais situacijomis priims skirtingus sprendimus ir pasiteisins teismo laisve, tokia padėtis kels didelių teisingumo problemų. Piktnaudžiavimas teismo laisve skiriant bausmes gali pakenkti teisingumo interesams. Taigi teisingumas - tai siekis vienodos baudžiamosios teismų praktikos. Įstatymo leidėjas, suprantama, įstatymais sunkiai gali pasiekti, kad teismai analogiškais situacijomis priimtų vienodus sprendimus. Tai jis gali padaryti nebent labai suvaržydamas teismo laisvę priimant sprendimus - nustatydamas absoliučiai apibrėžtas sankcijas ar labai detalias bausmių skyrimo taisykles. Tačiau tai nėra tinkamas sprendimas. Bausmės teisingumo iš dalies galima pasiekti analizuojant teismų praktiką, rengiant apibendrinimus ir metodinius nurodymus baudžiamosios politikos klausimais¹²³.

Pabrėžtina, kad teisingumo principo įgyvendinimas yra neatsiejamas nuo skiriamos kaltininkui bausmės proporcingumo principo. Teisingumas visų pirma reiškia įstatymo nustatytą optimalų, pataisymui reikalingą bausmės rūšį ir dydį. Kartu jis suprantamas ir kaip interesų vienybės išlaikymas, ir iš to suponuojamas teiginys, kad už padarytas nusikalstamas veikas skiriamos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti¹²⁴. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2003 m. birželio 10 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 45 straipsnio (1998 m. liepos 2 d. redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. vasario 3 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 2003, Nr. 57-2552) konstatavo, kad Konstitucijoje įtvirtintas prigimtinio teisingumo principas suponuoja tai, kad baudžiamajame įstatyme nustatytos bausmės turi būti teisingos. Teisingumo ir teisinės valstybės principai *inter alia* reiškia, kad valstybės taikomos priemonės turi būti adekvačios siekiamam tikslui. Taigi bausmės turi būti adekvačios nusikalstamoms veikoms, už kurias jos nustatytos; už nusikalstamas veikas negalima nustatyti tokių bausmių ir tokių jų dydžių, kurie būtų akivaizdžiai neadekvatūs nusikalstamai veikai ir bausmės paskirčiai.

¹²³ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Vilnius, 2006. P. 107.

¹²⁴ Drakšas R. Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos. Vilnius, 2008. P. 111.

Kiekviena nusikalstama veika padaroma konkrečioje situacijoje, esant tam tikroms, dažnai tik jai būdingoms, aplinkybėms. Be to, nusikaltimą padaro konkretūs asmenys, turintys tik jiems būdingų individualių savybių. Tačiau baudžiamasis įstatymas negali visų aplinkybių numatyti, todėl iškyla dilema, ar įstatymų leidėjas privalo papildyti BK ir stengtis jame numatyti visus galimus atvejus kas praktiškai beveik neįmanoma, ar suteikti teismams teisę, įvertinus konkrečią situaciją ir vadovaujantis įstatyme įtvirtintu teisingumo principu, priimti tinkamiausią sprendimą. Kai kurie baudžiamosios teisės specialistai yra linkę manyti, kad teisingumo principo įtvirtinimą bausmės paskirtyje įstatymų leidėjas sieja su visuomenės interesu, kurio paisant teismui leidžiama į bausmę pažiūrėti ne vien per kaltininko ir nusikalstamos veikos, bet ir per visuomeninio intereso, kurį baudžiamieji įstatymai ne visada gali atspindėti, prizmę¹²⁵.

Lietuvos teismų praktikos pozicija ryškiausiai atsiskleidžia tais atvejais, kai teismai argumentuotai kreipiasi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą dėl baudžiamojo įstatymo nuostatų atitikties Konstitucijai. Antai Lietuvos apeliacinis teismas ir Panevėžio apygardos teismas nutartimi kreipdamiesi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau - ir BK) 45 straipsnio 4 dalis (1998 m. liepos 2 d. redakcija; Žin., 1998, Nr. 67-1937) ir 312 straipsnio 3 dalyje (1998 m. vasario 3 d. redakcija; Žin., 1998, Nr. 17-397) numatyta minimali penkerių metų laisvės atėmimo bausmė neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 2 daliai ir Konstitucijoje įtvirtintam teisinės valstybės principui, akcentavo tai, jog nusikaltimus padarę asmenys turi būti nubausti teisingai, t. y. skiriama bausmė turi priklausyti nuo pažeistos baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės reikšmingumo, padaryto nusikaltimo pobūdžio, jo pasekmių, teisę pažeidusio asmens pavojingumo laipsnio ir kitų svarbių aplinkybių. Pareiškėjų nuomone, teisingumas reiškia ne tik tai, kad būtų išsamiai, visapusiškai ir objektyviai nustatytos bylai reikšmingos aplinkybės, tačiau ir tai, kad pripažintam kaltu asmeniui skiriama bausmė būtų adekvati padarytam nusikaltimui: bausmė už nusikalstamą veiką turi atitikti tos veikos pavojingumo pobūdį bei laipsnį¹²⁶. Taigi neįvertinimas arba neteisingas įvertinimas nusikaltimo pavojingumo, kaltės formos ir rūšies, sunkių padarinių (BK 54 str. 2 d. 1 ir 2 p.p.) neretai nulemia per griežtos ar per švelnios bausmės paskyrimą. Antai Radviliškio rajono apylinkės teismo 2004 m. lapkričio 26 d. nuosprendžiu A. Jarašiūnas pripažintas kaltu pagal BK 281 str. 5 d., 144 str., 284 str. 1 d. ir, subendrinus bausmes, nuteistas 5 metams ir 6 mėnesiams laisvės atėmimo. A. Jarašiūnas nuteistas už tai, kad neturėdamas teisės vairuoti transporto priemonės, vairavo automobilį VW Golf, valst. Nr. SSS 308, pažeisdamas kelių eismo

¹²⁵ Drakšas R. Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos. Vilnius, 2008. P. 116.

¹²⁶ Valstybės žinios. 2003. Nr. 57-2552

taisykles, važiavo priešinga eismo kryptimi ir užvažiavo ant ėjusio ta pačia kryptimi dviratininko A. Gudo ir jį mirtinai sužalojo. Turėdamas pareigą rūpintis nukentėjusiuoju ir galėdamas suteikti jam pirmąją pagalbą, A. Jarašiūnas iš avarijos vietos pabėgo. Be to, A. Jarašiūnas nuteistas ir už tai, kad alaus bare, elgdamasis įžūliai ir vandališkai, sumušė K. Gapšiui veidą, po to peiliu sužalojo jam ausį, kaklą, šlaunį ir tuo padarė jam nežymų sveikatos sutrikdymą.

Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija išnagrinėjusi bylą apeliacine tvarka, apylinkės teismo nuosprendį pakeitė dėl neteisingos bausmės nuteistajam paskyrimo. Kolegija konstatavo, kad A. Jarašiūno padarytas nusikaltimas, kvalifikuotas pagal BK 281 str. 5 d. yra neatsargus, todėl yra mažiau pavojingas. Be to teismas neatsižvelgė į tai, kad žuvusysis įvykio metu buvo neblaivus, pats grubiai pažeidė tris kelių eismo taisyklių punktus ir tuo iš dalies sąlygojo autoįvykį ir jo pasekmes. Teisingai neįvertinęs šių svarbių aplinkybių, teismas nuteistajam paskyrė aiškiai per griežtą bausmę. Kolegija bausmę A. Jarašiūnui sumažino iki 3 metų ir 6 mėnesių laisvės atėmimo¹²⁷.

Kitas pavyzdys susijęs su nuteistojo nepagrįstu skundu dėl paskirtos per nelyg griežtos bausmės. V.Č. nuteistas pagal BK 260 straipsnio 3 dalį laisvės atėmimu 10 metų skunde nurodė, kad „...teismas netinkamai taikė BK 41, 54, 62 straipsnių nuostatas, nukrypo nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamos teismų praktikos, todėl paskyrė nuteistajam V. Č. aiškiai per griežtą ir todėl neteisingą bausmę...“ Lietuvos aukščiausiasis teismas baudžiamoje byloje Nr. 2K-748/2007 konstatavo, kad „*Skiriant bausmę, turi būti laikomasi visų BK nurodytų bausmės tikslų, nei vienam iš BK 41 straipsnio 2 dalyje nurodytų tikslų neturi būti suteikiama išskirtinė prioritetinė reikšmė, jų siekiai turi būti protingai subalansuoti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys Nr. 2K-7-576/2006, 2K-444/2007). Teismai atsižvelgė į padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį, kad V. Č. padarė labai sunkų nusikaltimą, keliantį didelį pavojų žmonių sveikatai ir net gyvybei, kad laikė labai didelį kiekį itin pavojingų narkotikų – heroino; atsižvelgė ir į kaltės formą bei rūšį - kad kaltė pasireiškė tiesiogine tyčia; taip pat atsižvelgė į padarytos nusikalstamos veikos stadiją, t. y. į tai, kad nusikaltimas baigtas; pakankamai dėmesio skyrė kaltininko asmenybei - pirmosios instancijos teismas pašalino nuteistojo atsakomybę sunkinančią aplinkybę, o atsakomybę lengvinančioms aplinkybėms skyrė nemažą dėmesį, kad kaltininkas visiškai prisipažino, nuoširdžiai gailisi bei padėjo išaiškinti nusikalstamą veiką. Visoms šioms aplinkybėms buvo skiriama vienoda teisinė reikšmė, nei vienai iš jų nebuvo suteikiama išskirtinė dominuojanti reikšmė*“¹²⁸.

¹²⁷ Šiaulių apygardos teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-60-210/5

¹²⁸ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-748/2007

Reikia pažymėti, kad bausmė teisinga, kai ją skiriant įvertinami ir kaltininko, ir nukentėjusiojo interesai, kai nė vieniems iš jų nesuteikiama prioritetinga reikšmė. Antai baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 7 – 576/2006 kolegijos nuomone, *„teisingumo principo reikalavimų įgyvendinimas paskiriant bausmę kaltininkui (BK 41 straipsnio 2 dalies 5 punktas) – tai ne tik nusikalstamos veikos, jos padarymo aplinkybių, kaltininko asmenybės įvertinimas. Ne mažiau svarbus šia prasme yra ir nuo nusikaltimo nukentėjusių asmenų teisėtų interesų suvokimas ir siekis juos saugoti bei baudžiamajame įstatyme numatytomis priemonėmis ginti“*¹²⁹. Byloje buvo nagrinėjama D. K. padaryta nusikalstama veika pagal BK 129 straipsnio 2 dalies 5, 6 punktus. Šiaulių apygardos teismas už padarytą nusikalstamą veiką skyrė laisvės atėmimą iki gyvos galvos, o antai apeliacinis teismas motyvuodamas tuo, kad kaltininko asmenybė charakterizuojama teigiamai (neteistas, nusikalto pirmą kartą, yra jauno amžiaus, nes ką tik sulaukęs aštuoniolikos metų, mokyklos charakterizuojamas teigiamai) nuosprendį pakeitė ir skyrė laisvės atėmimo bausmę 20 metų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad skiriant bausmę neužtenka akcentuoti, kad kaltininko asmenybė charakterizuojama teigiamai. *„...skiriant bausmę D. K. buvo būtina įvertinti ir tai, jog: padarytas labai sunkus tyčinis nusikaltimas; nužudytos dvi jaunos merginos; šis labai sunkus nusikaltimas padarytas dėl menkavertės dingsties ir iš esmės dėl žemų paskatų (pykčio ir keršto); merginos nužudytos itin žiauriai, šaltakraujiškai; D. K. po merginų nužudymo elgėsi ramiai, abejingai ir net ciniškai, nes tuoj po merginų nužudymo per kelis kartus šaltakraujiškai pagrobė nužudytųjų daiktus; nužudytų merginų megztnius, parfumerijos, kosmetikos priemones atidavė savo draugei; savo motinai bandė parduoti pavogtą televizorių ir pan. Kita vertus, šios aplinkybės atitinkamai atskleidžia ir kaltininko asmenybę.“*¹³⁰ Taigi baudžiamąjį įstatymą visoms BK 54 straipsnio 2 dalyje nurodytoms aplinkybėms, individualizuojant bausmę, skiriama vienoda teisinė reikšmė, todėl D. K. padaryto nusikaltimo pavojingumo laipsnio, ypač žiauraus nusikaltimo padarymo mechanizmo ir būdo, apibrėžtos tiesioginės tyčios ir žemų paskatų, t. y. aplinkybių, numatytų BK 54 straipsnio 2 dalies 1–4 punktuose, negali neutralizuoti (ar sumenkinti), apeliacinės instancijos teismo tvirtinimu, teigiama nuteistojo asmenybė (BK 54 straipsnio 2 dalies 5 punktas). LAT sutiko su Šiaulių apygardos teismo paskirta už nužudymą griežčiausia bausme – laisvės atėmimu iki gyvos galvos, motyvuodamas, kad teismas atsižvelgė į minėtas aplinkybes ir, priešingai nei teigiama apeliacinės instancijos teismo nuosprendyje, įvertino visas BK 54 straipsnio 2 dalyje nurodytas aplinkybes ir rėmėsi jų visuma¹³¹.

¹²⁹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-7-576/2006

¹³⁰ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-7-576/2006

¹³¹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K -7-576/2006

Reiktų paminėti, kad Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje vertinant teisingumo principo įgyvendinimą skiriant bausmę pastaruoju metu yra išryškėjusios dvi pozicijos.

V. Piesliakas, apibūdindamas teisingumo principą BK 54 straipsnio 3 dalies prasme teigia: „Teisingumas, kaip teismo veikla nagrinėjant baudžiamąsias bylas ir skiriant bausmes ir baudžiamojo poveikio priemones, traktuojamas taip: teisinga bausmė - tokia bausmė, kuri paskirta tinkamai atsižvelgus į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, padaryto nusikaltimo ypatumus, kaltininko padarytos veikos subjektyviusius požymius (kalbę, motyvus), jo asmenybę, ir jos skyrimas nepažeidžia Baudžiamojo kodekso normų. Tai pagrindinis teisingumo aspektas. Jei to nebus, nei kaltininkas, nei visuomenė nesupras, kad teismas byloje įvykdė teisingumą¹³². Taigi autorius dėmesį sutelkia į pagrindines idėjas: 1) būtinumą laikytis visų baudžiamojo įstatymo nuostatų, 2) šias nuostatas taikyti visiems asmenims vienodai, atsižvelgiant į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, padaryto nusikaltimo ypatumus, kaltininko padarytos veikos subjektyviusius požymius (kalbę, motyvus), jo asmenybę.

G. Švedas savo darbuose aiškiai teisingumo principo apibrėžimo nepateikia. Kaip ir V. Piesliakas, jis apibrėžia būtinybę siekti baudžiamaisiais įstatymais nustatytos valstybės pasirinktos baudžiamosios politikos strategijos tikslų. Nusikaltimą padariusiam asmeniui turi būti paskirta teisinga bausmė, todėl šis procesas yra vienas iš sudėtingiausių ir svarbiausių baudžiamosios teisės įgyvendinimo stadijų¹³³. Autoriaus nuomone, bausmės skyrimas yra retrospektyvus padaryto nusikaltimo įvertinimas ir perspektyvi prevencijos prognozė, todėl pagrindinis kriterijus teismui parenkant bausmės rūšį ir jos dydį turėtų būti nusikaltimą padariusio kaltininko asmenybė ir atsakomybę sunkinančios ir lengvinančios aplinkybės. Bausmės skyrimas nėra savatiksliis, ji skiriama siekiant baudžiamajame įstatyme numatytų bausmės tikslų, kurių objektas yra žmogus. Taigi bausmė gali pasiekti jai keliamus tikslus tik kai ji bus individualizuota, t.y. paskirta atsižvelgiant į kaltininko asmenybės bruožus ir resocializacijos poreikius¹³⁴.

Akivaizdu, kad abu autoriai vienareikšmiškai prioritetą teikia teisingam baudžiamojo įstatymo taikymui, tačiau esminis išeities pozicijų skirtumas yra tas, kad V. Piesliakas, kalbėdamas apie bausmės skyrimą, pabrėžia būtinumą teisingai nubausti asmenį už padarytą nusikalstamą veiką, o G. Švedas bausmės skyrimą sieja labiau ne su galimybe nubausti asmenį, bet su jos resocializacijos galimybe.

¹³² Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Vilnius, 2006. P. 102.

¹³³ Švedas G. Baudžiamosios politikos tendencijos Lietuvos Respublikoje 1995-2004 metais. Teisė. 2005. T. 56. P. 78 - 79.

¹³⁴ Ten pat.

Šiuo požiūriu labai svarbi Aukščiausiojo Teismo senato, siekiančio vienodinti teismų praktiką, pozicija. Atkreiptinas dėmesys į 2003 m. birželio 20 d. nutarimą Nr. 40, kuriame išaiškinama, jog teismas kiekvienu atveju privalo nurodyti, kokios yra išimtinės aplinkybės, kad straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas nusikaltusiam asmeniui už konkrečios nusikalstamos veikos padarymą aiškiai prieštarautų teisingumo principui¹³⁵. Taigi Aukščiausiojo Teismo senatas tik nurodo, kad įstatymų leidėjo naujajame BK įtvirtinta nuostata: „Jeigu straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui, teismas, vadovaudamasis bausmės paskirtimi, gali motyvuotai paskirti švelnesnę bausmę“, iš esmės gali būti taikoma tik išimtiniais atvejais. Apie tai, kas sudaro teisingumo principo turinį palikta teismų nuožiūrai. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas, apibendrinamas teismų praktiką taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis, savo nutarime pažymėjo, kad Lietuvoje „kai kuriais atvejais teismai vienpusiškai įvertino bausmių skyrimo pradmenis teikdami per didelę reikšmę kaltininko asmenybės teigiamoms savybėms bei atsakomybę lengvinančioms aplinkybėms, ir, neatsižvelgiant į baudžiamojo įstatymo ginamų vertybių svarbą ir nusikaltimo padidintą pavojų visuomenei, už sunkių nusikaltimų padarymą kaltiems asmenims paskyrė švelnias bausmes“¹³⁶. Kita vertus, senatas pažymėjo, kad „padaugėjo baudžiamųjų bylų, kuriose ikiteisminio tyrimo metu nesurenkama pakankamai duomenų apie kaltinamojo asmenybę“, „neišsamiai įvertinama teismojo asmenybė“¹³⁷. Aukščiausiojo Teismo senatas, detalizuodamas, kaip teismai turėtų vertinti kaltinamojo asmenybę, tarp kitų kriterijų nurodė, kad „kaltinamojo pavojingumą nulemia požymiai, charakterizuojantys jį iki nusikaltimo padarymo (ankstesni nusikaltimai ar kiti teisės pažeidimai, polinkis į girtavimą, vertybinė orientacija, požiūris į darbą, asmens charakteristika ir pan. ... po nusikaltimo padarymo (atvykimas ir prisipažinimas, gailėjimasis, padėjimas išaiškinti nusikaltimą ir kitus bendrininkus, žalos atlyginimas ir pan.)“¹³⁸. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis apibendrinimas rodo, kad teismai, skirdami bausmę, gana tinkamai, taip kaip reikalauja įstatymai, nors ir ne visada, sugeba įvertinti nusikaltimo pobūdį, pavojingumo laipsnį, žodžiu, tuos teisinius pagrindus, nuo kurių priklauso skiriamos bausmės atitikimas nusikalstamai veikai. Tačiau kalbant apie teismų pareigą atsižvelgti į kaltininko asmenybę apibūdinančias aplinkybes, regis, galima teigti, kad šioje srityje yra problemų.

¹³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“. Teismų praktika. 2003. Nr. 19. P. 206.

¹³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“ // Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika. 1992. Nr. 12.

¹³⁷ Ten pat.

¹³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“ // Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika. 1992. Nr. 12.

Kasaciniam teismui vienoje byloje pakako nustatyti, kad „nuteistasis mokosi, charakterizuojamas teigiamai, yra lengvinančių aplinkybių“, ir pirmosios instancijos teismo paskirta metų ir šešių mėnesių laisvės atėmimo bausmė buvo pakeista šešerių mėnesių laisvės atėmimo bausmės vykdymą atidedant¹³⁹. Peršasi išvada, kad sprendimas apie teisiomojo asmenybę gali priklausyti nuo to, kad „teisiamasis mokosi ir yra teigiamai apibūdinamas“. Asmenybę neišsamiai apibūdina ir tai, kad asmuo anksčiau buvo teistas. Anksčiau teistas asmuo gali būti ir socialus, ir asocialus. Taigi kaltininko asmenybės įvertinimas yra svarbi teisingos bausmės parinkimo sąlyga. Įvertindamas byloje esančius duomenis apie kaltininko asmenybę teismas turi atkreipti ypatingą dėmesį į tai, kaip bausmės vykdymas paveiks jo teigiamus socialinius ryšius (kaltininkas gali netekti darbo, galimybės išlaikyti šeimą, tęsti mokslą, įgyti specialybę ir pan.). Teisingas šių aplinkybių įvertinimas padeda individualizuoti skirtingą bausmės rūšį ir jos dydį. Antai Kauno miesto apylinkės teismo 2005 m. kovo 9 d. nuosprendžiu M. Alekna ir M. Kuliukas pripažintas kaltais pagal BK 22 str. 1 d. Ir 180 str. 1 d. ir nuteisti laisvės atėmimu vieneriems metams šešioms mėnesiams. M. Alekna ir M. Kuliukas nuteisti už tai, kad kad jie, veikdami grupė, būdami apsvaigę nuo alkoholio, užpuolė A. Balsį, norėdami pagrobti jo turtą, mušė jį rankomis ir kojomis ir tuo nesunkiai sutrikdė jo sveikatą. Nusikaltimo nebaigė dėl nuo jų valios nepriklausančių aplinkybių. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija nuteistųjų apeliacinius skundus dėl griežtos bausmės paskyrimo atmetė. Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija, išnagrinėjusi bylą kasacine tvarka, apylinkės teismo nuosprendį ir apygardos teismo nutartį pakeitė dėl neteisingai paskirtos bausmės. Kolegija nurodė, kad „...teismas, skirdamas bausmę, esant BK 75 str. 1 d. Numatytoms sąlygoms, turėjo apsvaistyti ar galima pasiekti bausmės tikslus be realaus bausmės atlikimo, tačiau to nepadarė. Kaip rodo bylos duomenys, nuteistieji nusikalto daugiau atsitiktinai nei sąmoningai ir iš anksto apgalvotai. Abu anksčiau neteisti, charakterizuojami teigiamai, dirbo ir mokėsi, yra jauno amžiaus (18 metų ir 5 mėnesių). Nuteistųjų asmenybės ir teigiami socialiniai ryšiai leidžia padaryti išvadą, kad jiems paskirtos bausmės tikslai, numatyti BK 41 str. 2 d. bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo. Todėl kolegija M. Aleknai ir M. Kuliukui paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymą atidėjo dvejiems metams, įpareigojant abu pradėti dirbti per du mėnesius“¹⁴⁰.

Apibendrinant galima teigti, kad teisingumo principas skatina teismą atsižvelgti tiek į nukentėjusiojo, tiek į teisiomojo interesus, jo pasitaisymo galimybes. Vadovaudamasis bendraisiais

¹³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“ // Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika. 1992. Nr. 12.

¹⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K -612/2005

bausmės skyrimo pagrindais, teismas turėtų kaltininkui parinkti tokią bausmę, kuri labiausiai pozityviai veiktų asmenį ir užkirstų kelią nusikalstamo elgesio recidyvui. Teisingumo principo įgyvendinimas kartu reikalauja visapusiškos baudžiamaisiais įstatymais ginamų gėrių apsaugos (žmogaus gyvybės, sveikatos, nuosavybės, laisvės ir t.t.). Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1993 m. gruodžio 13 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 148 straipsnio antrosios dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 93 straipsnio 1 ir 2 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ pabrėžė, jog „negalima teigti, kad visuomenė yra teisinga ir humaniška, jeigu nusikaltėliai gali elgtis laisviau negu žmonės, kurie laikosi įstatymo reikalavimų“¹⁴¹.

Pasak Sauliaus Arlausko, kalbant apie teismų pastangas taikyti teisingumą ir vertinti teisiamojo asmenybę pažymėtini galimi kraštutinumai: visiškas asmenybės veiksnio ignoravimas arba per didelis asmenybės veiksnio sureikšminimas. Ignoruojant asmenybės veiksnį, kaip teigia Nilsas Christie, neišvengiamai daugėja įkalintų asmenų didėja ir kalėjimų populiacija¹⁴². Tai, be abejo, didina kriminalinės justicijos išlaidas. Iš kitos pusės nepriimtinas ir asmenybės veiksnio pervertinimas. Richardas A. Posneris, žymus JAV teisės mokslininkas ir teisėjas, atkreipia dėmesį į pavojų teisėjams naudotis „personalinio teisingumo“ vizija. Personalinio teisingumo atveju ginčai būtų sprendžiami „atsižvelgiant į šalių charakterį, visuomeninę padėtį, išvaizdą ar kitus asmeninius bruožus, nesvarbu, kokie svarūs jų pateikti argumentai“¹⁴³. Iš tiesų raginimas teisėjams baudžiamojoje byloje gilintis į teisiamojo asmenybę siekiant išsiaiškinti jo „vertybinę orientaciją“ labai greitai gali virsti pačių teisėjų asmeninės vertybinės orientacijos „primetimu“ kaltinamajam. Juk sunku pasakyti, kad žmogaus vertybinė orientacija „mėgti pinigus“ arba „turtingai gyventi“, yra vien tik bloga orientacija. Gal todėl, kad teisiamojo asmenybės moralinis įvertinimas yra pernelyg keblus uždavinys, Lietuvos teismai nedaro skubotų sprendimų. Kita vertus, Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo senato nustatytos taisyklės dėl bausmių skyrimo pradmenų rodo, kad bausmių skyrimo koncepcija Lietuvoje dar tik kuriama. Nereikia įrodinėti, kad ji labai svarbi, tačiau visiškai akivaizdu, kad šios koncepcijos negali sukurti vien tik teisėjai¹⁴⁴.

Atsižvelgiant į tai, kad „teisinga bausmė“ yra tik idėja ir įstatymų leidėjas kriminalinės bausmės dydžius (laisvės atėmimo trukmę, baudos dydį ir kt.) gali nustatyti laisvai (atsižvelgdamas humanistinį požiūrį, ekonomines aplinkybes, kitų šalių patirtį ir pan.), Lietuvoje pastaruoju metu

¹⁴¹ Valstybės žinios. 1993. Nr. 70-1320

¹⁴² Christie N. Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė. Vilnius: Eugrimas ALK. 1999.

¹⁴³ Posner R.A. Jurisprudencijos problemos. Vilnius: Eugrimas, 2004. P. 267.

¹⁴⁴ Arlauskas S. Kriminalinės bausmės tikslų aporija ir baudžiamoji politika Lietuvoje. // Jurisprudencija. 5(95) P. 23.

pasirinkta bausmių švelninimo politika¹⁴⁵. Bausmių humanizavimą taip pat lemia supratimas, kad neretai kriminalinės bausmės (ypač įkalinimas) duoda neigiamą poveikį, todėl atsižvelgiant į humaniškus motyvus Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų šalių, siekiama neskubėti nusikaltimą padariusį asmenį įkalinti ar kitaip bausti, o panaudoti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutą (BK 36-40 str.) arba bausmės vykdymo atidėjimą (BK 75 str.).

¹⁴⁵ Arlauskas S. Kriminalinės bausmės tikslų aporija ir baudžiamoji politika Lietuvoje. // Jurisprudencija. 5(95) P. 23.

IŠVADOS

1. Bausmės paskirties (tikslų) klausimas baudžiamosios teisės teorijoje labai problematiškas. Vienokį ar kitokį jo sprendimą lemia išeities momento dėl bausmės esmės arba bausmės teorijos pasirinkimas.
2. Bausmės sąvokos apibrėžimas baudžiamajame įstatyme leidžia išskirti kokių bausmės tikslų ar tikslo valstybė siekia skirdama bausmes.
3. Bausmės teorija – tai visuomenėje susiformavęs požiūris į bausmę ir jos paskirtį. Bausmės teorijos klasifikuojamos įvairiais pagrindais, tačiau dažniausiai išskiriamos atpildo, įbauginimo, antropologinė bei reabilitacijos teorijos.
4. Lietuvos baudžiamoji politika orientuojasi į mišrią kriminalinės bausmės tikslų sampratą.
5. Bausmės (tikslai) paskirtis teisės sistemoje bendriausiu požiūriu laikomas galutinis rezultatas, kurio siekia valstybė, nustatydamą ir taikydama bausmes. Apibūdinama per tam tikrų, nuosekliai išdėstytų tikslų visumą.
6. Bausmė pasireiškia konkrečiomis bausmės rūšimis, o galiojantis baudžiamasis įstatymas nustato tik bendrą visoms bausmėms paskirtį.
7. Teismas skirdamas bausmes turi sieti jas su visais baudžiamajame įstatyme nurodytais bausmės tikslais neišskirdamas nei vieno kaip prioritetinio.
8. Teisingumo principo įgyvendinimas yra neatsiejamas nuo skiriamos kaltininkui bausmės proporcingumo principo.
9. Netinkamos bausmės paskyrimas ir jos vykdymas neleidžia pasiekti baudžiamajame įstatyme įtvirtintų bausmės tikslų.
10. Neįvertinimas arba neteisingas įvertinimas nusikaltimo pavojingumo, kaltės formos ir rūšies, sunkių padarinių (BK 54 str. 2 d. 1 ir 2 p.p.) neretai nulemia per griežtos ar per švelnios bausmės paskyrimą tuo apsunkinant teisingumo principo įgyvendinimą.

2008 m. lapkričio 4 d.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos Seimo leidykla. Vilnius, 1993.
2. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas. VĮ Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2003.
3. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso komentaras. VĮ Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2005.
4. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 73 – 3084.
5. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras. VĮ Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2004.
6. Valstybės Žinios. 2002, Nr. 73-3084.
7. Valstybės žinios. 1998, Nr.115.
8. Valstybės žinios. 2003, Nr. 57-2552.
9. Valstybės žinios. 1993, Nr.70-1320.
10. Europos Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą // Valstybės žinios. 1998. Nr. 86.
11. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995-05-16, Nr. 40-987
12. Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos Statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui. Valstybės žinios, 2003-05-21, Nr. 49-2165
13. Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rezoliucija (73) 17 Dėl trumpam terminui nuteistų suaugusių nusikaltėlių. Priimta 1973 m. balandžio 13 d.
14. Jungtinių Tautų Organizacijos 1955 metų „Tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės“.
15. Europos kalinimo įstaigų taisyklės. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R (87) 3 priimta 1987 m. vasario 12 d.
16. Europos Tarybos Ministrų komiteto 1992 m. priimta rekomendacija. Europos visuomeninių sankcijų ir poveikio priemonių taisyklės.
17. Europos Tarybos Ministrų komiteto 1999 m. rugsėjo 30 d. priimta rekomendacija Nr. R (99)22 Dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos mažinimo.

18. Europos kalinimo įstaigų taisyklės. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R (87) 3 priimta 1987 m. vasario 12 d.
19. Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rezoliucija (76)2 Dėl elgesio su ilgam terminui nuteistais kaliniais. Priimtas 1976 m. vasario 17 d.
20. Уголовный кодекс Испании. Москва: Зерцало, 1998.
21. Уголовный кодекс Естонской респубьлики. Санкт петеръбург, 2001.
22. Kodeks karny / Wojarski T. Wprowadzenie. Zakamycze, 2000.
23. Уголовный кодекс Россиской федерации. Москва, 1996.

Specialioji literatūra

24. Anzenbacher A. Filosofijos įvadas. Vilnius, 1992
25. Anselis M. Naujoji socialinė gyna. 1954.
26. Arlauskas S. Kriminalinės baudmės tikslų aporija ir baudžiamoji politika Lietuvoje // Jurisprudencija. 2007. Nr. 5 (95)
27. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 2003.
28. Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes. Mintis. Vilnius, 1992.
29. Blaževičius J., Dermontas J., Stalioraitis P., Usik D. Penitencinė (Bausmių vykdymo) teisė. Vilnius, 2004.
30. Bluvšteinas J. Akivaizdžios ir latentinės kriminalinės baudmės funkcijos // Teisės problemos. 1994, Nr. 2.
31. Butkys C. Kriminalinio baudimo pagrindai. Kaunas, 1929.
32. Christie N. Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė. Vilnius, 1999.
33. Dapšys, Misiūnas, Čeplinskas. Bausmės individualizavimo teisinės problemos. Baudžiamojo įstatymo normų ir jų taikymo teismų praktikoje sisteminė analizė. Vilnius, 2008.
34. Dermontas J. Nuteistųjų alternatyvia laisvės atėmimo bausme. Iš: Acta Paedagogica Vilnensia: mokslo darbai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005. 15 tomas.
35. Drakšas R. Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos. Vilnius, 2008.
36. Drakšas R. Bausmė: bendrosios teorinės problemos // Teisė. VU Mokslo darbai. Nr. 52. 2004 m.
37. Dziegoraitis A. Baudžiamoji politika Lietuvoje : realybė ir perspektyvos. Vilnius : Lietuvos kalinių globos draugija, 2002.

38. Europos kalnimo įstaigų taisyklės // Stalioraitis P. Laisvės atėmimo bausmės reguliavimas tarptautiniuose teisės aktuose: mokomasis metodinis leidinys. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1999.
39. Faucault M. Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas. 1998.
40. Gumuliauskas A. Teisingumo principas ir jo reikšmė naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. Teisė. Nr. 48. Vilnius, 2003.
41. Hart H.L.A. Teisės samprata. – Vilnius: Pradai, 1997.
42. Hegel W. F. Teisės filosofijos apmatai. – Vilnius: Mintis, 2000.
43. Jurgelaitienė G. Recidyvinė nusikalstamumo prevencija Lietuvos Respublikoje. Vilnius, 2001.
44. Jurgelaitienė G. Kriminalinę bausmę atlikusių asmenų socialinė kontrolė recidyvinio nusikalstamumo socialinės prevencijos sistemoje // Jurisprudencija. 2001 T. 19(11).
45. Justickis V. Kriminologija (I dalis). – Vilnius, 2001.
46. Kačerauskas J. 2000 metų Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse įteisintų bausmių, alternatyvių laisvės atėmimui, vertinimas, remiantis baudžiamosios politikos kontekstu // Jurisprudencija. 2004. Nr. 57 (49)
47. Kazlauskas M. Nuo nusikaltimo iki bausmės / Marcelis Kazlauskas Įstatymo sargyboje. Vilnius : Mintis, 1980.
48. Klimka A. Nusikaltimas ir bausmė. Vilnius, 1971.
49. Klimka A. Tarybinė baudžiamoji teisė : bendroji dalis. Vilnius : Mintis, 1972.
50. Mališauskaitė S. Bausmių veiksmingumo vertinimo problemos ir jų sprendimo būdai // Jurisprudencija. 2003. Nr. 47 (39)
51. Murnikovaitė E. Bausmių vykdymo ir baudžiamosios teisės ryšys, paskirtis ir vieta teisės sistemoje. - Kaunas, 2007.
52. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. Nusikalstamų veikų patirtis Lietuvoje 2006 metais. Vilnius, 2007.
53. Pavilionis V. Baudžiamosios politikos pagrindai. Justitia. Vilnius, 1996, Nr 3 – 4.
54. Pavilionis V. Kriminalinių bausmių vykdymo teisiniai pradai. Vilnius, 1990.
55. Piesliakas V. Kriminalinė bausmė ir jos tikslai // Mokslas ir gyvenimas. 1983. Nr. 8.
56. Piesliakas V. Bausmių skyrimo nuostatų tobulinimo problemos. Teisės problemos. 1996. Nr. 2
57. Piesliakas V. Kaip kovosime su nusikalstamumu? // Teisės apžvalga, Vilnius, 1990, Nr. 2
58. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Justitia. Vilnius, 2006.
59. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius, 2008.

60. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Vilnius, 2008.
61. Posner R.A. Jurisprudencijos problemos.-Vilnius:Eugrimas, 2004.
62. Pozniševas S. V. Nusikaltėlių baudimas ir taisyms (Peneciarinio mokslo pagrindai). Kaunas-Marijampolė, 1939.
63. Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001.
64. Probacijos modelio sukūrimas Lietuvoje. I da- lis. Vilnius: Teisės institutas, 2002.
65. Sakalauskas G. Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė. Sociologija. Mintis ir veiksmas 2007/2(20), ISSN 1392-3358.
66. Stankevičius V. Baudžiamoji teisė. Lietuvos universiteto teisių fakultetų leidinys. Kaunas, 1925.
67. Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje.VĮ Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2006.
68. Švedas G. Baudžiamosios politikos tendencijos Lietuvos Respublikoje 1995-2004 metais. Teisė. 2005. T.56
69. Švedas G. Bausmių vykdymo teisė. VĮ Teisės informacijos centras.Vilnius, 2003.
70. Švedas G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. – Vilnius, 2003.
71. Vaišvila A. Ar kiekvienam įstatymui taikytinas socialinio veiksmingumo kriterijus. Jurisprudencija. 54(46), 2004.
72. Vaišvila A. Teisės teorija. Justitia, 2000.
73. Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. Vilnius, 2000.
74. Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Justitia. Vilnius, 2000.
75. Wessels J. Baudžiamoji teisė. Eugrimas. Vilnius, 2003.
76. Фойницкий И. Я. Учение о наказании в связи с тюремоведением. Москва, 2000.
77. Козлов А. Л. Система сакций в уголовном праве. 1991.
78. Курс советского уголовного права. Часть общая. Т. 2. Ленинград, 1970.
79. Паителеев В. А., Козачкин И. Д., Лихачев В. А. Уголовное право развивающихся стран. Москва, 1988.
80. Полубинская С. М. Цепи уголовного наказания. Москва, 1990.
81. Спасовичъ В. Учебникъ уголовного права. Санкт-Петербургъ, 1863.
82. R. S. Titus. Crime and Criminology. – United States, McGraw-Hill Companies, Inc., 2000.
83. Walker N. Sentencing theory, law and practise. London, 1985.

Teismų praktika

84. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas “Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“. Teismų praktika. 2003, Nr. 19.
85. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas “Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis”// Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika. 1992. Nr. 12
86. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Teismų praktikos, taikant paskirtų bausmių vykdymo atidėjimą, apžvalga. 2000m. birželio 16 d.
87. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-74/2001
88. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-145/2004
89. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-748/2007
90. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-721/2001
91. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-770/2005
92. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-615/2006
93. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-71/2006
94. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-P-464/2005
95. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-339/2007
96. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-648/2005
97. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-7-576/2006
98. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K-34/1999
1999m. birželio 19 d.

99. Šiaulių apygardos teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1 A-145-210/5
100. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamųjų bylų skyrius. Baudžiamoji byla Nr. 2K - 612/2005

Internetiniai šaltiniai

101. <http://www.nplc.lt>
102. <http://www.un.org/russian/documen/convents/prison.htm>

BAUSMĖS TIKSLŲ APIBRĖŽIMO BAUDŽIAMAJAME ĮSTATYME BEI JŲ ĮGYVENDINIMO PROBLEMOS.

BAUDŽIAMASIS BEI BAUSMIŲ VYKDYMO ASPEKTAS

SANTRAUKA

Darbe nagrinėjami bausmės tikslai ir jų įgyvendinimo problemos. Atskleidžiama bausmės samprata, pateikiama kaip bausmės sąvokos įtvirtinamos Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose. Apžvelgiamos bausmių teorijos ir jų kritika bei tai, kokią įtaką jos turi Lietuvos baudžiamajai politikai. Aptariami bausmės požymiai, esmė, turinys ir elementai.

Didelis dėmesys skiriamas bausmės tikslams apibrėžtiems baudžiamajame įstatyme, nagrinėjamos jų teorinės bei praktinės problemos. Atskleidžiama bausmės tikslų samprata Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose. Atskirai nagrinėjami baudžiamajame įstatyme įtvirtinti bausmės tikslai. Pateikiama kaip teismam skiriant bausmes pavyksta įgyvendinti teisingumo principą bei kaip šis tikslas atsispindi teismų praktikoje.

Nagrinėjama kokią įtaką bausmės vykdymas turi bausmės tikslų pasiekimui, kaip teismas skirdamas bausmes sieja jas su bausmės tikslais.

THE AIMS OF PUNISHMENT IN CRIMINAL LAW AND THE ISSUES OF THEIR IMPLEMENTATION

SUMMARY

The master this is concentrates on the aims of punishment and their implementation issues. The concept of punishment is disclosed. The theories of punishment and their criticisms are overviewed, their impact on Lithuanian criminal policy is considered. Separate characteristics and elements of punishment as well as its essence and contents are discussed.

Close attention is paid to the aims of punishment defined in the criminal law; their theoretical and practical problems are discussed. The concept of punishment aims foreseen in the criminal law is disclosed. All punishment aims foreseen in the criminal law are overviewed and problems related to their implementation discussed.

It is also analyzed what influence the enforcement of the punishment has on the achievement of the punishment aims, how the court applying the punishment links it with the aims of the punishment.